

SCANDIA

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

UTGIVEN AV LAURITZ WEIBULL

BAND VII.

AUGUSTI 1934

HÄFTE 1.

STOCKHOLM, BOKFÖRLAGET NATUR OCH KULTUR
KØBENHAVN, GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
OSLO, GYLDENDAL NORSK FORLAG

Upptäckten av den skandinaviska Norden.

I.

Uppfattningen av jorden och dess olika delar har ständigt vexlat. På ingen punkt finner man ett äldre tidsskedes föreställningar oförändrade genom tiderna. Det blir därför också, så snart fråga är om historiskt-geografiska spörsmål, av grundläggande vikt, att de vexlande föreställningarna klart fixeras tid för tid.

Det material, som står forskningen till buds för den skandinaviska Nordens upptäcktshistoria, är företrädesvis av klassiskt ursprung; de allmänna geografiska föreställningar, det rymmer, är den klassiska världens. Vilka var, rent schematiskt, dessa föreställningar?

Inom den klassiska världen fattade man redan tidigt jorden som en kropp svävande i rymden. Man menade, att endast en mindre del av denna kropps yta var sammanhängande land och bebodd; denna del kallade man oikumenen. Om oikumenens form rådde olika uppfattningar. Man uppfattade den länge som rektangulär eller mandelformig; den tedde sig i romersk tid, trots alla inbuktningar och utsprång på kusterna, mer och mer cirkelrund, som en verklig jordkrets, orbis terrarum, en föreställning som behöll sig djupt in i medeltidens slut. Samtidigt därmed löstes oikumenen i det allmänna medvetandet mer och mer från samhörigheten med själva jordklotet. Den upphörde i stort sett att betraktas som en del av ytan på en himlakropp; den blev till en rund skiva simmande på ett stort, mäktigt vatten. Detta vatten — Okeanos, Oceanen, verldsströmmen — omgav jordkretsen som en närmast jembred gördel.

Jordens krets enligt Orosius. Efter K. Miller.

Europas kust, landranden mot Oceanen, utgjorde alltså en del av en rundbåge. Längst borta i norr var på denna båge en punkt markerad: ett bergmassiv, de riphæiska fjellen. Bergmassivet och dess hela omgivning låg svept i diktens töcken. Floden Tanaïs, Don, flöt därifrån mot söder. Den bildade gränsen mellan Europa och Asien. Väster därom bodde skyterna — enligt äldre uppfattning med en utbredning ända till kelternas land, Gallien, enligt yngre uppfattning gränsande till sarmaterna eller germanerna vid Weichsel, till sist endast till germanerna. Mitt på den vestra jordbågen låg en annan känd punkt: Gadeira, Gades, Cadix. Den låg strax norrut, när man kommit genom sundet vid Herkules stoder, Gibraltar sund. Gränsen till Afrika gick sedan urminnes tid genom detta.

Endast med utgångspunkt i de föreställningar, som här skizzerats, är en lösning möjlig av de problem, som källorna till historien om upptäckten av den skandinaviska Norden erbjuder. Men för lösningen av dessa problem är också en ingående analys och värdesättning av varje källa för sig en nödvändighet. Analysen och värdesättningen har att ske oberoende av tidigare ståndpunkter, i nära samband med en analys och värdesättning av andra samtida källor, men med undanskjutande av källorna från yngre tid. Linjernas hållbarhet i den helhetsbild, som framkommer, är beroende därav.

Forskningen har länge och in i detaljen sysselsatt sig med det ämne, som här föreligger. En mycket omfattande litteratur har uppstått¹. På många punkter går inom denna

¹ Översiktsarbeten av senare dato: Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* I—IV (Berlin 1870—1900); Detlefsen, *Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum* (Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie, herausgeg. von Sieglin. H. 8. Berlin 1904. Nachtrag sst. 1909); Fridtjof Nansen, *Nord i Tåkeheimen*. Utforskningen av Jordens nordlige Strøk i tidlige Tider (Kristiania 1911). Den viktigare speciallitteraturen återfinnes i bibliografien hos Nansen, 577 ff., och under olika uppslagsord i *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten herausgeg. von Johannes Hoops, I—IV (1911—1919). — I regel hänvisas nedan endast till översiktsarbetena med där anförd litteratur.

meningarna i sär. Men i sina grunddrag är den allmänna uppfattningen stabiliserad och lika oemotsagd som vetenskaplig tradition gerna blir det, då den får växa och omhuldas genom längre epoker.

Endast som bakgrund för det nya avtecknar sig i det följande de äldre, inom den lärda litteraturen hävdvunna åsikterna. Den olika grundbeträktelsen, värdesättningen av källorna och därav följande resultat gör en genomförd detaljgranskning gagnlös.

II.

Av områdena mellan de två punkterna på jordbågen i norr och vester: de riphæiska fjellen och Gadeira, blev den iberiska halvön och det södra Gallien tidigast kända. Utmed kusterna här gick vägen till en början vidare mot norr.

Det älsta datum, som knyter sig till denna väg norrut, faller i senare hälften av 300-talet före vår tideräkning. Alexander den store gick då mot perserriket; en ny, dittills okänd värld öppnade sig där för grekerna. Ungefär samtidigt styrde ett grekiskt skepp norrut från Gadeira. En massiliot, Pytheas, var ombord. Sjelv skall han senare ha sagt, att han seglade utmed hela oceankusten ända upp till Tanaïs. Han menade tydligen, att han följt kusten utmed den nordvestliga fjerdedelen av jordskivan i hela dess utsträckning. Hur långt han kom, kan inte exakt anges. Man har påstått, han nådde ett okänt land i norr, Thule. Han nådde i varje fall Brittanien. När han kom tillbaka, skrev han ett verk om Okeanos. Han gav i detta de första uppgifterna om den norra delen av oikumenen.

Pytheas uppgifter är bevarade i några spridda fragment. Det heter i ett av dessa, som man återfinner hos Geminus av Rhodos i hans astronomi från första århundradet av vår tideräkning: »barbarerna visade oss den trakt där solen går till vila. Det hände sig nämligen, att natten i de trakterna var helt kort, somligstädes två, annorstädes tre timmar, så att solen kort efter sin nedgång snart gick upp igen». Pytheas

skall vidare ha sagt, att sex dagsresor norr om Britannien låg Thule, den nordligaste av de brittiska öarna, med halva året dag, halva natt; det låg där sommarvåndkretsen faller samman med björnkretsen, i närheten av ett hav, som är stelnat. I övrigt nämner han två öar i norr. Den ena kallar han Abalus. »Pytheas förmenar», heter det hos Plinius, »att ett marskland¹ vid Oceanen med namnet Metuonis och en utsträckning om 6000 stadier bebos av Guyonerna, ett folk i Germanien, att en dagsresa till sjös därifrån ligger en ö Abalus och att bernsten under våren förs dit av vågorna; innebyggarna skall begagna detta utflöde av det stelnade havet i stället för ved att elda med och försälja det till teutonerna, som bor i deras nära grannskap». Den andra ön, en ö av omätlig storlek, kallar Pytheas Basilia. »Den ligger tre dagars sjöresa från skyternas kust».

Man stod i klassisk tid mer än engång starkt tvivlande till dessa uppgifter. Redan långt före vår tideräknings början liksom närmast efter densamma framställde man Pytheas som en fantasifull skeppare, hans uppgifter som rena skepparehistorier. Så Polybios och Strabo. Uppfattningen har i modern tid slagit om. Pytheas storhet som upptäcktsresande, matematiker och astronom är numera oomtvistad. Man tager allmänt hans uppgifter för goda och har på många sätt försökt lokalfästa hans ortsbeteckningar². Den trakt, dit Pytheas förlägger de långa dagarna, har utan vidare sammanställts med hans uppgifter om Thule. Detta Thule har man därefter identifierat utom med Shetland än med Island, än med det nordliga Norge. I själva verket är materialet alltför knappt och sprött för att Thule skulle kunna exakt utläggas på kartan. Och lika litet låter sig detta göra med någon av de andra öarna. Att identifiera Abalus med Helgoland eller Habel och Appeland vid Slesvigs vestkust får anses vara lika fri fantasi som att identifiera det med Mors i

¹ Æstuarium. Jmfr Detlefsen, 5; Nachtrag, 15; och Norden, Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania, 296.

² Müllenhoff I, 385 ff., 476 ff.; Detlefsen, 4 ff.; Nansen, 41 ff.; Kemp Malone i Namn och bygd, XXII, 34 ff.

Limfjorden. Det ena som det andra har skett. Men Pytheas förlägger ön i ett bernstensområde utanför ett marskland; teutonerna bor i närheten. Teutonerna bodde vid Nordsjö-kusten. Här är marskland och ett av de stora bernstensområdena i det norra Europa. Vad angår Basilia, är det tydligen fråga om en basileia nēsos, en kunglig ö, ön av kunglig, det är omätlig storlek.

Pytheas hade gett ouvertüren. På det tema, som han anslagit, spelade de följande århundradena vidare. Endast namnen vexlade. Abalus blev kallad Baunonia och liksom Pytheas andra ö Basilia. Det har spekulerats mycket, särskilt över Baunonia; namnet har tagits som verkligt namn¹. Detta synes uteslutet. Namnet bör som Basilia vara grekiskt. Baunos betyder på grekiska ugn; Baunonia är ugnön. Eldandet med bernsten synes ligga bakom. Men när Abalus-Baunonia förvandlades till Basilia, följde därav, att även Pytheas andra ö måste byta namn. Denna ö, Basilia, blev kallad Balcia, Abalcia.

Först omkring år 100 före vår tideräkning gick man utanför Pytheas tema. Geografen Philemon² berättar då, »att den norra oceanen från den trakt, där kimbrerna bor, och fram till udden Rusbeas av dem kallas Morimarusa, det är Döda havet, därutanför Cronium».

Morimarusa och Cronium är variationer på Pytheas stelnade hav — att de skulle kunna identifieras med Skagerak och Kattegat, som man velat, är rent godtycke. Nytt är kimbrerna vid Oceanen och udden Rusbeas. Den senare brukar man identifiera med Norges sydspets Lindesnæs. I själva verket är också den att anse som oidentifierbar.

III.

De geografiska upptäckterna löper gerna jemnsides med kulturfolkens politiska expansioner. Gallien till Rhen och det

¹ Müllenhoff I, 483 ff.; Detlefsen, 16 ff.; 26, 42. Jmfr Kemp Malone i Namn och bygd, XXII, 49.

² Müllenhoff I, 412 ff.; Detlefsen, 23 ff.; Nansen, 75 ff.

sydöstra Britannien blev närmare kända med Cæsar. De krigståg Augustus beordrade blev inledningen till att världen i norr ytterligare vidgades för romarna. Vägen gick nu inte endast till sjös, utan också och företrädesvis till lands. Sträcka efter sträcka, stam efter stam i Germanien gled in under romarnas horisont. Hur långt mot norr fördes nu kunskapen?

Kejsar Augustus har själv berättat om hur långt mot norr kunskapen gick i hans tid. Det skedde i den inskrift han lät uppsätta om sina regeringshandlingar utanför sitt mausoleum i Rom. Texten föreligger fullständigast i parallellinskriften från Angora, Monumentum Ancyranum.

Ancyramonumentet V, 10—18. Efter Th. Mommsen.

Augustus berättar:

»Provinserna de båda Gallien och Hispanien liksom Germanien, där Oceanen stänger, har jag pacificerat från Gades till floden Elbes mynning. Alperna från den trakt, som ligger närmast det hadrianska havet, till det tuskiska har jag låtit pacificera utan att påföra något folk orättfärdigt krig. Min flotta seglade över Oceanen från mynningen av Rhen ända till kimbrenas område i den uppgående solens nejder, där varken till lands eller till sjös någon romare före den tiden kom. Och kimbrenna och charyderna och semnonerna och andra germanernas folk i samma trakt bad genom sina sändebud om min och det romerska folkets vänskap».

Dessa Augusti ord hänför sig till en flottexpedition år

5 efter vår tideräknings början. Det sätt, på vilket man hittills alltid fattat dem, uttryckes kanske klarast med Fridtjof Nansens ord i Nord i Tåkeheimen (65): flottan seglade från Rhen längs Germaniens kust; den seglade mot norr utmed kimbrenas land, Jylland, förbi dess nordända, Skagen, rimligtvis in i Kattegat, kanske ned till de danska öarna. Müllenhoff (II, 285 f.; IV, 45), från vilken Nansen närmast hämtat sin uppfattning, tillägger: när man nådde kimbrenas område, såg man de norska fjällen, mons Sævo immensus, höja sig. Men håller denna tolkning? Nådde den augusteiska flottan verkligen in i de nordiska farvatten?

Monumentum Ancyranums text ger klart utgångspunkten för Augusti flottexpedition: Rhenmynningen. Slutpunkten står lika klar: österut, längst borta, där flottan kom, bodde kimbrenna, i samma trakt charyder och semnoner. Var bodde alltså dessa folk enligt Monumentum Ancyranum självt?

Man har utan vidare, då man tolkat den föreliggande texten som man gjort, närmast utgått från det ena av dessa folk, kimbrenna: detta har innehått den kimbriska halvön, och denna halvö har man ansett vara Jylland. Utgångspunkten låter sig stödjas av källuppgifter, men dessa uppgifter, som är nära ett och ett halvt århundrade yngre, är sjelfallet betydelselösa för interpretationen. Enligt Monumentum Ancyranum bad kimbrenna och de andra folken om Roms vänskap. De hör alltså enligt texten till de folk, som Augustus pacificerade. Men dessa pacificerade folk bodde enligt texten sjelv utmed Oceanen endast fram till Elbes mynning. Det är härav tydligt, att enligt Augusti egen uppfattning kimbrenna, charyderna och semnonerna nordligast bott vid Elbe och att flottexpeditionens slutpunkt måste ha legat där.

Detta är den tolkning, som framgår ur en kritisk interpretation av Monumentum Ancyranum självt. Men Monumentum Ancyranum är inte den enda källan om hur långt romarna nådde norrut i Augusti tid. Två andra källor

föreligger. De är båda samtida. Vilken är framställningen i dessa?

Samtidigt med flottexpeditionen företog romarna under Cæsar Tiberius ett krigståg till lands i Germanien. Vellejus Paterculus, den romerske historieskrivaren, deltog. Han skildrar i sin *Historia Romana* både landtåget och flottexpeditionen. Den romerska hären, säger han, tågade — vad man tidigare inte haft förhoppning om att göra, än mindre satt i verket — 400 miliaria från Rhen ända fram till floden Elbe; denna flod flyter förbi semnonernas områden. Om flottan säger han, att den på den ort, dit hären nådde, förenade sig med arméen. Flottan hade då seglat runt Oceanens buker; den hade då från ett hav, om vilket man förut ingenting hört och ingenting visste, gjort färden uppför floden Elbe. Enligt Vellejus Paterculus bodde sålunda semnonerna i samma trakt som enligt Monumentum Ancyranum. Flottexpeditionens slutpunkt är densamma.

Den andra samtida källan vid sidan om Monumentum Ancyranum är den grekiske geografen Strabos verk, *Geographikà*. Verket fullbordades under Tiberii tidigare regeringsår. Strabo skriver:

»Kända blev de germanska folken genom krigen med romarna; först underkastade de sig, därefter avföll de på nytt eller lemnade sina boplatser. Flera skulle blivit kända, om Augustus låtit sina fältherrar sätta över Elbe och förfölja dem som tagit sin tillflykt dit. Men han hade uppfattningen, att han lättare skulle kunna få slut på det krig, som han förde, om han lemnade folken på andra sidan Elbe i fred».

Strabo fortsätter:

»Av germanerna bor de nordliga vid Oceanen. Kända är de från Rhenmynningarna fram till Elbe; av dessa är de mest bekanta sugambrerna och kimbrerna. Områdena på andra sidan Elbe mot Oceanen är oss fullkomligt obekanta. Jag känner ingen som i äldre tid seglat utmed kusten till dessa östliga områden . . . Romarna kom aldrig på andra sidan Elbe. Ingen har heller gjort resan till lands».

Om kimbrerna tillägger Strabo annorstädes, att de ännu bebodde den halvö, där de alltid bott, om det mäktiga sveviska folket semnonerna, att de bodde mellan Rhen och Elbe.

De tre samtida källorna från början av vår tideräkning stämmer. En bindande slutsats är efter detta möjlig. Den gamla tolkningen av Monumentum Ancyranum, vunnen genom långt senare uppgifter om kimbrernas boplatser, håller inte. Den romerska flottan lika litet som någon romersk här nådde i Augusti tid den jydiska halvön, än mindre in i Östersjön. Den nådde Elbe och folken där, bland vilka var kimbrer och semnoner. Allt land norr om Elbe var ännu fullkomligt obekant.

IV.

När erhöll man först kännedom om land och folk norr om Elbe?

Kort före mitten av det första århundradet av vår tideräkning skrev spanjoren Pomponius Mela en sammanfattning av den tidens geografiska vetande, *De chorographia*. Han omtalar Thule. Han lägger ön utmed Skytiens kust. Det är där, säger han, mörk natt som annorstädes om vintern, men vid sommarsolståndet ingen. Om Germaniens yttersta delar skriver han:

»Ovanför Elbe är den ansenliga codanska bukten. Denna är fylld med stora och små öar. Havet intill kusterna ligger heller ingenstädes öppet och liknar ingenstädes ett hav; vattnet flyter runt om in emellan och sköljer ofta över; havet kommer och går och fördelar sig som åar över vida sträckor. . . . I det havet håller kimbrerna och teutonerna till, utanför de yttersta i Germanien, hermionerna».

Pomponius Mela utbygger senare denna skildring med följande ord:

»I den bukt vi kallat den codanska ligger Codannovia. Teutonerna innehar den ännu och den övergår de andra öarna liksom i fruktbarhet så också i storlek. Vad

som vetter mot sarmaterna ter sig än som öar än som ett enda och sammanhängande land; det kommer av att havet alternerande stiger och sjunker tillbaka och att mellanrummen mellan öarna än täckes av vågorna än ligger bara. Jag finner utom av sägner även av auktorer, som man inte tråkas ut av att följa, att här håller oeneerna till, som helt lever av kärnfåglarnas ägg och havre, hippopoderna med hästfötter och sannalerna, som har så stora öron, att de är tillräckliga för att täcka hela kroppen och tjäna dessa människor, som annars går nakna, till klädnad».

Det gäller som en fastslagen sanning, vilken inte behöver diskuteras, att beteckningen den codanska bukten hos Pomponius Mela avser Skagerak, Kattegat och Östersjön, att de många öarna i den är de danska öarna och att Codannovia är Skandinavien, närmast den sydliga delen av den skandinaviska halvön¹. Med andra ord: de upptäckter den augusteiska flottan antages ha gjort, men aldrig gjort, skulle här, några årtionden senare, ha förts vidare.

Är denna uppfattning hållbarare än uppfattningen om flottans uppträdande? Har romarna nu verkligen hunnit in i Östersjön?

När man närmare granskar Pomponius Melas framställning, är det omedelbart klart, hur nära denna framställning står en annan och äldre, Pytheas framställning av Metuonis och dess omgivning. Hos begge ett marskland; därutånför en ö. Pytheas ö kallades Abalus; namnet förändrades senare till Baunonia och Basilia, den senare en ö av omätlig storlek. Ön kallas nu Codannovia och övergår de andra i storlek. Hos Pomponius Mela som hos Pytheas möter samma folk: teutonerna.

När det gäller att lokalisera Pomponius Melas Codannovia med den codanska bukten ger Pytheas Metuonis och teutonerna den närmaste utgångspunkten: fastlandskusten vid Nordsjön. Pomponius Melas skildring av ebb och flod understryker belägenheten — Östersjön saknar i motsats till

¹ Detlefsen, 30 f.; Nansen, 71.

Nordsjöns sydöstra del med öar och kustland.

Nordsjön ebb och flod. På lika sätt stryker marsklands-skildringen under¹. Men Pomponius Mela preciserar: bukten med marsklandet ligger ovanför Elbe, super Albim — uttrycket har hos honom i detta sammanhang betydelsen: högre upp utmed randen av jordkretsen, på andra sidan Elbe. Vidare: kimbrerna håller liksom teutonerna till i det hav, varom det är fråga. Kimbrerna bodde, enligt vad som konstaterats, söder om Elbe, enligt Strabo på en halvö i Oceanen, teutonerna vid Nordsjökusten. Bukten med Codannovia och de andra öarna kan efter detta inte vara Östersjön. Den har inbegripits i det vattenområde utmed jordkretsen, inom vilket kimbrer och teutoner hade sina boplatser och där de färdades. Dess kustrand i öster har gått i det ditmarskisk-nordfrisiska marsklandet.

De fysiskt-geografiska förhållandena inom detta vattenområde var i de tider, om vilka här är fråga, helt andra än de senare blivit. Mäktiga stormfloder och människornas ingripanden har helt förändrat de ursprungliga förhållandena. Det låter sig visserligen inte exakt konstatera, hur topografien gestaltade sig under det första århundradet av vår tideräkning, men så mycket säkrare hurudan den var i början av 1200-talet. Den nuvarande halvön Eiderstädt existerade då ännu inte: den var upplöst i fyra öar och bildade ett deltaland vid mynningen av Eider. Norr om dessa öar låg en stor ö. Den inbegrep de nuvarande öarna Pellworm och Nordstrand, därutöver också Nordstrandischmoor och Hamburger Hallig. Av öarna längre norrut existerade Sylt urkundsmässigt 1141, men ön liksom Amrun hade tidigare en större utsträckning vesterut². Havets inkräkningar

¹ Man har tidigare inte varit blind för att dessa Pomponius Melas uppgifter måste gälla Nordsjön och inte passar samman med lokaliseringen av den codanska viken och Codannovia. Men till den grad har man varit fången i den hävdvunna auktoriserade uppfattningen, att man, där uppgifterna inte passat, borteskamoterat dem genom att stämpla dem såsom valhänt sammankompilerade med de andra. Jmfr Müllenhoff I, 489 f.; Detlefsen, 29 ff.

² Kretschmer, Historische Geographie von Mitteleuropa, 112 ff., och där cit. litteratur.

i historisk tid står sålunda fast. Pomponius Melas arkipelag med de stora och små öarna har i hans tid haft en vidsträcktare utbredning och gett helt annorlunda formade perspektiv över land och vatten än senare.

Var i denna arkipelag den stora ön Codannovia legat, låter sig inte bestämma. Men att uppgifterna om den inte saknar grund i realiteterna, är tydligt.

Utvecklingen av kännedomen om världen i norr har, efter vad här visats, inte heller i Pomponius Melas tid gått med den hastighet, som man förmenat. Ännu vid mitten av det första århundradet efter vår tideräknings början slöt den kända världen uppe i nordvest strax på andra sidan Elbe.

Men där kunskapen slutar tar fantasien vid. Världen uppe i gränsmarken tecknade sig också som ett tillhåll för fabelverldens underliga människovarelser, oeneer, hippopoder, sannaler. Man har att sammanställa detta med vad Tacitus har i sina annaler (II, 24) under år 16. Den romerska flottan hade då lidit skeppsbrott i Nordsjön. De skeppsbrutne, som lyckades taga sig tillbaka ur fjerran, berättade om väsen, som på engång var människor och djur. De hade själva sett dem eller i sin fruktan trott sig ha gjort det. Tidigare höll dessa väsen till annorstädes. Herodotos (IV, 25) förlade människorna med djurfötter till Skytiens bergstrakter, Cæsar (IV, 10) vilda och barbariska folkstammar, som levde på fisk och fågelägg, till Rhenmynningarna. I deras tider gick gränserna för kunskapen i de trakterna.

Med kunskapens vidgande är fabelvärlden på glid längre och längre ut i horisonten. Så alltid. Så också här.

V.

För den tid, som följde närmast efter Pomponius Mela, är stoffet samlat hos Plinius d. ä. i hans *Historia naturalis*. Det framträder här inmängt med stoff från äldre tid. Endast det nya kommer i betraktande.

Plinius omtalar Thule. Det sker i anslutning till Pomponius Mela och uppgifter ur Pytheas. Endast tillägges, att det därifrån är en dagsresa till sjös till det stelnade havet, och att detta hav av somliga kallas Cronium. Det förklaras därutöver, att solen vid sommarsolståndet, då det inte finns någon natt på Thule, passerar förbi kräftans tecken. Germanerna uppdelas av Plinius på fem stammar. En av dessa, den första på germanskt område, är ingvæonerna. Till dem räknar han kimbrer, teutoner och chauker; det uttalas klarläggande, att först med dem börjar man få säkrare uppgifter. På andra sidan ingvæonerna håller också Pomponius Melas fabelverld till; i följd med denna och inom ingvæonernas område ligger den codanska bukten. Bukten är som tidigare fylld med öar; endast framträder den stora ön ännu engång under nytt namn: Codannovia blir Scadinavia, enligt andra läsarter Scatinavia, Scandinavia. Men Plinius stannar inte härvid. Nya uppgifter kommer till. Ett väldigt berg Sævo, inte mindre än de riphæiska fjellen, omsluter den codanska bukten, och på Scadinavia bor i den del, som är känd, hillevionernas folk fördelat på inte mindre än 500 härad; folket kallar — vad Adam av Bremen ett årtusende senare med användande av uttrycket *alter mundus* (IV, 21) applicerar på Sverige — ön för den andra jordkretsen, *alter orbis terrarum*. En annan ö, inte mindre än man förmenar, är Aeningia. Den codanska bukten lokaliseras närmare: den sträcker sig till kimbrernas udde. Somliga menar, säger Plinius, att områdena här når ända fram till floden Weichsel; denna faller ut i Oceanen. En vik skall bära namnet Cylipenus och ha ön Latris i sin mynning; därpå följer rätt så snart en annan vik Lagnus; denna gränsar till kimbrerna. Plinius tillägger: dessas udde går långt ut i havet; halvön, på vilken den ligger, heter Tastris. Därefter följer 23 öar; de är bekanta från romarnas krig. Två de förnämsta nämnes vid namn: Burchana och Austeravia; därtill Actania. Öarna, som grekerna kallar Electriderna efter bernstenen där, ligger i det germanska havet.

Litteraturen är fylld med utläggningar rörande dessa Plinii uppgifter. Den codanska bukten bibehåller samma betydelse som man menar, den haft hos Pomponius Mela, Scadinavia är den skandinaviska halvön, Sævoberget Kölen. Aeningia har man förmodat vara Fenningia, Finland, eller Oeningia, Öland, även Aestingia, Estland, eller Halsingia, det senare en beteckning på det nordliga Sverige. Kimbrernas halvö är, säges det, Jylland, Tastris Skagen, Cylipenus ett namn vid sidan av den codanska bukten på Östersjön, ön Latris Sjælland, Lagnus Kattegat¹. Det är allt, som det framgår mot bakgrunden av det föregående och i belysning av Plinii egen text, fria konstruktioner. Den codanska bukten ligger inom ingvæonernas, det vill här säga kimbrernas och teutonernas område; den når åt ena hållet — åt söder — till kimbrernas udde på halvön Tastris; någonstädes på andra sidan har den Weichsel, Visculus eller Vistla, som faller ut i sjelva Oceanen. Viken Lagnus är en vik i den codanska buktens sydligaste del, ty även den gränsar till kimbrerna; i närheten av den ligger viken Cylipenus med ön Latris. Scadinavia och Aeningia är öar i arkipelagen här. Och i följd efter kimbrernas halvö — inde — kommer konsekvent de 23 ostfriesiska öarna. Burchana är den stora, i senare tider av havet splittrade ön Bant; en återstående del, ännu den största av de ostfriesiska öarna, bär fortfarande namnet Borchum. Austeravia är helt försvunnen; den torde återfinnas i det tidigare insulära holländska landskapet Oostergo. Oceanen i dessa trakter har nu fått specialbeteckningen: det germanska havet.

Bland de nya namnen hos Plinius är särskilt ett värt uppmärksamhet: Scadinavia. För första gången framträder här det namn, som numera under formen Skandinavien är fäst främst vid den stora, mellan Sverige och Norge uppdelade nordeuropeiska halvön. Det torde inte kunna råda tvivel om att det på 900-talet i norsk skaldediktning förekom-

¹ Detlefsen, 28 ff.; Nansen, 75 ff.; Much i Reallexikon passim.

mande Skáney¹, det nuvarande Skåne, står i något samband därmed. Under sådana förhållanden kan Plinii namn inte vara gripet ur luften. Namnet på den sydliga delen av den skandinaviska halvön ligger bakom. Men så dunkel och osäker har ännu kunskapen varit, att man inte förmått att ens tillnärmelsevis lokalisera det område varom är fråga. Det blev en ö i den örika bukt man kände längst borta utmed jordkretsen i norr: den codanska bukten ovanför kimb- rernas halvö söder om Elbe.

Utmarkerna kring den kända världen låg fortfarande däruppe. Fantasien kunde spela. Scadinavia fick 500 härad och den codanska bukten omslöts av ett omätligt berg Sævo, inte mindre än de sagoomsusade riphæiska fjellen utmed nordranden av jordbågen.

VI.

Nordsjöområdet bildade den västra ingångsporten till den skandinaviska Norden; man gjorde ännu efter mitten av det första århundradet halt vid denna. Längst i öster bildade Weichsels nedre lopp en motsvarande ingångsport. Hur långt var man här framme?

Pomponius Mela låter Weichsel utgöra gränsen för sarmaternas österut, och Plinius, såsom redan nämnt, samma flod falla ut i Oceanen. Uppgifterna ger ingen säker hållpunkt för att romarna verkligen nått Weichselmynningen. Man kände, jemte namnet på ett och annat folk vid denna flod, dess sydligare delar och nordliga riktning. Det låg nära, att man då lät den mynna ut i norr. På konstruktiv väg kunde detta inte bli annorstädes än vid jordkretsens rand, i Oceanen här.

Den rådande uppfattningen nöjer sig emellertid inte med att romarna nått Weichselmynningen. Från denna skall de också ha trängt vidare, handelsförbindelser ha etablerats och

¹ Den norsk-islandske Skjaldedigtning. Udg. ved Finnur Jónsson, A. 62, 75, 157; B. 55, 65, 149.

en bestämd vara från Östersjötrakterna ha exporterats till det södra Europa.

I 37. boken av sin *Historia naturalis* omtalar Plinius, att bernstenen förekommer på öarna i den norra oceanen och att germanerna kallar den *glæssum*. När Cæsar Germanicus befann sig där med sin flotta, gav han en av dessa öar, som infödingarna kallade *Austeravia*, namnet *Glaessaria*. Ön var, såsom redan omnämnt, en av de ostfriesiska öarna. Från Germanien, fortsätter Plinius, kommer bernstenen närmast till Pannonien och därefter till veneterna — alltså genom Brennerpasset. Han tillägger: »att denna Germaniens kust, från vilken den exporteras, ligger omkring 600.000 passus från Carnuntum i Pannonien, har för någon tid sedan blivit utforskat. En romersk riddare gjorde sig underkunnig därom, då han av Julianus, som stod för kejsar Neros gladiatorsspel, sändes ut för att köpa bernsten. Mannen bereste handelsplatserna och kusterna där och förde med sig så mycken bernsten därifrån, att näten, som skulle skydda tribunen och hålla de vilda djuren borta därifrån, hade bernsten i maskknutorna och att även vapnen, likbåren och hela festutstyrelsen den ena dagen — det gällde att dagligen variera ståten — var av bernsten. Det största stycket vägde 13 pund».

Det är denna berättelse hos Plinius, vid vilken forskningen klängt sig fast. Den kust, från vilken exporten av bernsten egde rum över Carnuntum till Rom, argumenteras det, måste ha varit bernstenskusten vid Östersjön framför andra: kusten vid Samland. Och varför? Först: den stora bernstenstillgången där. Vidare: en gammal handelsväg går från Carnuntum längs March och Weichsel till denna trakt. Sist och avgörande: avståndet fågelvägen är 600.000 passus¹. Men är denna argumentering hållbar? Bernstenstillgången är mycket stor också vid Nordsjön. En trafikerad handelsväg ledde från Carnuntum dit utmed March och Elbe. Fågelvägen är densamma som till Samland: 600.000 passus. Det kommer därtill, att Plinius i sin framställning utgår från

¹ Detlefsen, 50 ff.; Nansen 73 f.; Norden, 445 ff.

bernstensförekomsten vid de ostfriesiska öarna, den enda han nämner — hela sammanhanget visar, att det är därifrån han sjelv menar, att bernstenen kommer över Carnuntum till Rom.

Detta är avgörande. Det omöjliggör att utnyttja framställningen på sätt som man gjort. Varje fastställande, att romarna nått till Samland, är för Neros tid uteslutet.

VII.

Det första århundradet efter vår tideräknings början närmade sig sitt slut. Från två håll trängde romarna fram mot den skandinaviska Norden. I nordvest hade de nått norr om Elbe, i nordost närmade de sig Weichselmynningen.

Mellan Elbe och Weichsel utbreddes sig jordbågen; kusten mellan de båda floderna var kusten av Oceanen. Det nästa steget i utvecklingen blev inhemtandet av någon kunskap om denna kust. Man nådde här mot århundradeskiftet två folk, som inregistrerades under namnen rugier och lemovier. Men även öster om Weichsel vidgades kunskapen. Uppgifter om ett folk här, aestierna, sipprade fram. Och i samband därmed lärde man nu känna bernstenstillgången i dessa trakter. Uppgifterna möter hos Tacitus i hans *Germania* (kap. 45), skriven år 98. Æstierna, berättas det, samlar bernstenen ute på grunt vatten och på stränderna. »Sjelva brukar de den inte. De samlar den utan att göra sig reda varför; de utför den oförarbetad, och fulla av förvåning mottar de betalningen därför».

Det kunde under dessa omständigheter endast vara en tidsfråga, när en första säkrare underrättelse om den skandinaviska Norden skulle nå till Rom. Den kom på den östra vägen.

Man läser hos Tacitus i hans *Germania*, efter det han omtalat rugierna och lemovierna:

»Svionernas samhällen ligger därnäst ute i sjelva Oceanen. De har sin styrka, utom i män och vapen, i sina flot-

tor. Deras båtar skiljer sig från andra däri, att de har förstäv i begge ändarna och de alltid är färdiga att lägga till; de betjenas inte med segel och man fäster inte årorna i följd på sidorna; årorna är som på vissa flodbåtar lösa och efter behov föränderliga åt ena eller andra sidan. Makt hålles i ära hos dem, och därför herskar en utan varje inskränkning, med ovillkorlig rätt till lydnad. Och vapnen är inte som hos de andra germanerna i var mans hand, utan inne-lyckta under bevakning, till på köpet av en slav; det har sin grund däri, att Oceanen förhindrar plötsliga infall av fiender och att sysslolösa hopar av män i vapen lätt urartar. Att sätta vare sig en ädelboren eller fri eller ens en frigiven att ha vård om vapnen, är inte en konung till nytta».

Tacitus fortsätter:

»På andra sidan svionerna är ett annat hav, stelt och nästan orörligt. Man kan förlita sig på att jordkretsen omges och slutes av det, eftersom den sista glansen av solen, när den sjunker, håller sig så klar till soluppgången, att den betager stjärnorna deras sken. Det är också en fast tro, att man hör bruset, när solen dyker upp, och att man kan se hästarnas gestalter och strålarna kring gudens huvud. Ända dit och endast dit — det är sant som det ryktas — går världen. Men på högra stranden av det svebiska havet bor æstiernas folk . . .

På svionerna följer omedelbart sitonernas stammar. De är dem lika i annat, men skiljer sig i ett: kvinnan har herraväldet. Så långt är de urartade inte endast från frihet utan också i slaveri.»

Vad som främst fångar uppmärksamheten i denna Tacitus framställning är svionerna. Ingen kan vara i tvivelsmål, att framställningen gäller svearna. Den fixerar på engång den naturomgivning, i vilken svionerna levde, och vad som särskilt skall ha varit utmärkande för dem. Av vilken beskaffenhet är denna framställning?

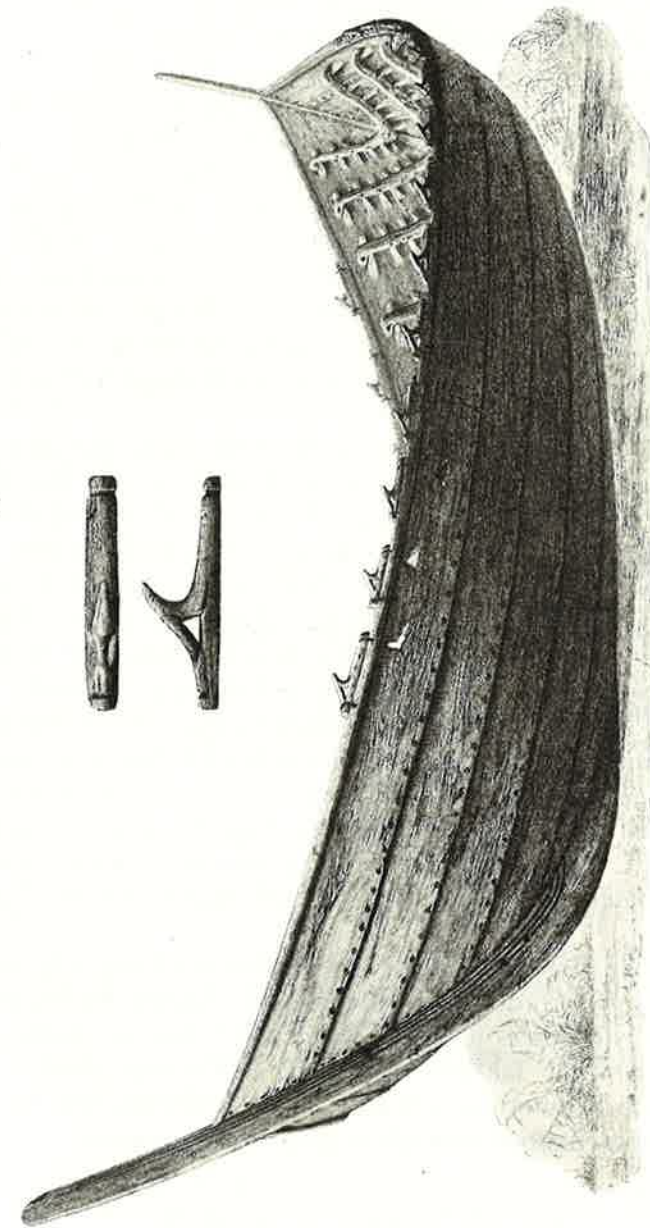
Natursceneriet kring svionerna är gett i måleriska, poesyfyllda drag: ute i Oceanen deras samhällen; på andra sidan dem världens ände, ett stelt hav, nästan orörligt; natten så

ljus, att stjernorna mister skenet; bruset, när solen dyker upp; solgudens hästar och strålarna kring hans huvud. Den formella utformningen är här taciteiskt ursprunglig. Men innehållet? Några paralleller är avgörande. Pytheas Thule ligger som svionernas ö ute i Oceanen i norr; Plinius hade redan förlagt det stelnade havet på andra sidan Thule — en dagsresa längre ut. Så tidigt som i det 2. århundradet före vår tideräkning hade Poseidonios berättat väl inte att solen gick upp, men att den gick ned i den stora Oceanen med ett brus — det var som sprakade den, när det gick till botten¹. Och generationen före Tacitus hade Pomponius Mela uttalat, att det på Thule inte fans någon natt vid sommarsolståndet; solen tedde sig då, som han tillägger, inte blott i sin högsta glans, utan var också till största parten synlig. Enligt Tacitus är i ett annat av hans verk, minnesteckningen över Agricola (kap. 12), natten ytterst i Britannien så kort, att man där endast har en flyktig stund mellan ljusets försvinnande och dess återkomst; man försäkrar, tillägger han, att när moln inte skymmer, kan man nattetid se solen i dess glans; den går varken upp eller ned, endast passerar förbi. Thule hörde redan enligt Pytheas till Britannien: det var den nordligaste av de brittiska öarna. Man har i dessa paralleller mest hela innehållet i Tacitus naturbeskrivning. Sceneriet kring svionerna är sceneriet kring antikens Thule.

Av vad som särskilt är utmärkande för svionerna framhåller Tacitus arten av deras båtar: förstäv i begge ändarna, inga segel, årorna lösa som på vissa flodbåtar och efter behov föränderliga åt ena eller andra sidan. Texten lyder i sista punkten: *nec remos in ordinem lateribus adjungunt; solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.*

Till stöd för vittnesgillheten av den skildring Tacitus här lemnar av svionernas båtar har man anförut konstruktionen av den äldsta nordiska båt, som bevarats: Nydamsbåten från det 4. århundradet av vår tideräkning. Båten har lika stävar och är utan mast. Det är visserligen sant, att

¹ Strabo, 138.

Nydamsbåten jemte prov på dess årtullar. Efter Engelhardt.

den har årtullar, som fastgjorts i viss följd på relingarna, och att årorna fasthållits vid dessa årtullar i ringformiga slöjfar, dragna genom hål vid foten av själva årtullarna. Men man har funnit en utväg ur dessa svårigheter. Årtullarna är, säger man, anbrakta på det sätt, att åran, när det ros, har sin vilopunkt mot slöjfen och blott, när det plötsligt måste ros bakåt, mot årtullen, varvid roddarna hade att flytta på de lösa sittbänkarna. Just detta är det, argumenterar man, som Tacitus haft för ögonen i sin skildring av svionernas båtar: årorna var inte som på de romerska skeppen insatta i hål på bordsidorna; årverket, till vilket man också räknar sittbänkarna, var fritt rörligt, så att man kunde ro lika bekvämt fram och tillbaka — hinc vel illinc¹.

Den fria tolkning av Tacitus text, som här återgetts, möter runt om i den kommenterande litteraturen. Den fanns inte före fyndet av Nydamsbåten, och den är tillkommen på trots av att den utmärkte arkeologen Conrad Engelhardt, som först beskrev fyndet, skarpt framhöll, att hela den senare delen av Tacitus skildring inte passar på denna båt². I själva verket föreligger två källor: en lemning från det förflutna och en berättelse. Nydamsbåten har åror fastgjorda i viss ordning. Svionernas båtar har enligt Tacitus, som direkt framhåller motsatsen till åror fästa vid båtsidorna, lösa sådana. Källorna är oförenliga. I stället för att harmonisera kan man här endast sluta, att Nydamsbåten har en helt annan konstruktion i denna väsentliga del än den båt Tacitus skildrar. Nydamsbåten ger intet stöd för vittnesgillheten av Tacitus skildring.

Det är givet, att därför att svionernas båtar var annorlunda konstruerade än Nydamsbåten, Tacitus framställning inte behöver vara oriktig. Men med honom ensam som källa kan intet faktum fastläggas. Och hur mycket han blåser upp svionernas sjöväsen, är de realiteter, som han har att framföra, endast alldagliga, primitiva fenomen: båtar med

¹ Walther Vogel i Reallexikon II, 114; III, 497 ff. och Geschichte der deutschen Seeschiffahrt, 58 ff.; jmf. Germania, ed. Wilhelm Reeb, 67 etc.

² Engelhardt, Nydam Mosefund. 1859—1863. S. 8.

lika stävar i bägge ändarna, utan segel och med lösa åror, liknande båtar som han i sina Historiæ ger folken vid Pontus i Vespasiani tid¹.

Till vad som är utmärkande för svionerna räknar Tacitus vidare, att de saknar tillgång till vapen. Han tillägger, att de gränsar till ett folk, sitonerna, som är dem lika i annat, men hos vilka kvinnan har herraväldet.

Det föreligger också på dessa punkter upplysande paralleller. Tacitus understryker, såsom redan betonat, att svionerna bor ute mot världens ända. Långt borta i trakterna här, ovan nordanvinden, bor enligt andra författare hyperboréerna. Sagan om hyperboréerna, sådan de gamle berättade den, är sagan om ett folk, för vilket kriget är okänt. Fenni, finnarna, bor mellan de begge folken. De är vapenlösa (Germ. kap. 46). Enligt Herodot (IV, 23, 25, 26) finns längst borta i Skytien argippaierna. De eger heller inte vapen. Deras grannar i öster är isседonerna. De är lika de förra, heter det, men hos dem är kvinnorna myndiga som männen. Ett årtusende senare skildras i ett verk, som går under syriern Zacharias Rheters namn, kvinnofolket framför andra: amazonerna. De gränsar till ett folk utan vapen: rhos².

De paralleller, som här anförts, visar uppfattningskomplex, knutna till folken ute vid jordgränsen i norr. Samma komplex har också knutits till svionerna. Men de visar också något mera. Norden har fört i bevis, huru nära influerad Tacitus i sin skildring av germanerna är från Herodots skildring av skyterna³ — i Herodots tid innefattade Skytien också det senare Germanien. Utöver vad Norden påvisat ger Tacitus skildring av svionerna med deras grannfolk sitonerna ännu en tydlig konnex. Vad som hos hans föregångare karakteriserade grannfolken argippaierna och isседoner kom hos honom att karakterisera de nya grannfolken svioner och sitoner.

¹ 3, 47: pari utrimque prora et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

² Marquart, Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 356.

³ Norden, passim.

Man har reserverat sig mot att överflyttningarna på germanska folk av ofta verbalt lika avfattade, äldre berättelser om skytiska folk skulle innebära någon inskränkning i sanningsvärdet av vad Tacitus berättar. Det göres gällande, att det här egentligen inte är fråga om överflyttningar i egentlig mening: likheterna är av stilistisk art och grunden till överensstämmelserna ligger däri, att olika folk haft liknande bruk, seder och traditioner¹. Det behöver inte sägas, att modern historieforskning, för så vitt den vill göra anspråk på att vara vetenskap, måste inta en alldeles motsatt ståndpunkt. Dessa framställningar av Tacitus kan först godtagas som historiska, när deras överensstämmelse med realiteterna bevisats.

Skildringen av de vapenlösa svionerna hos Tacitus skiljer sig emellertid bestämt från skildringen av motsvarande folk annorstädes. Saknar också svionerna tillgång till vapen, har de inte desto mindre sin styrka i sådana. Men inte de själva, säger Tacitus, deras konung har vapnen under förvar av en slav. Framställningen avser inte ett enstaka tillfälle. Den fångar en bestående ordning. Den är som sådan reelt närmast en omöjlighet.

Det är tydligt, att med uppfattningen av folken ute vid jordgränsen som vapenlösa har här en helt annan föreställningskrets kontaminerats. Hos Tacitus i hans *Germania* är den allmänna karakteristiken av det germanska konungadömet: *nec regibus infinita aut libera potestas* — konungarnas makt är varken obegränsad eller obunden (kap. 7)². Men ju längre österut, ju närmare jordgränsen, desto större makt tillerkänner han konungarna. Gotonerna, säger han, regeras med stramare tyglar än andra germanska folk, om det också inte går ut över deras frihet. Vad som karakteriserar rugier och lemovier är vid sidan av den runda skölden och de korta svärderna: *erga reges obsequium* — lydningen för deras kungar (kap. 44). Hos svionerna kulminerar

¹ Norden, 2. uppl. Vorwort. Jmfr *Germania*, ed. Reeb, 76 ff.

² Jmfr Ann. 13, 54 om frieserna: *Verritus et Malorix, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur.*

konungamakten. Hos dem hålles makt i ära och därför herskar en utan varje inskränkning, med ovillkorlig rätt till lydning. Linien är alltför skarpt och konsekvent dragen för att inte vara konstruerad; den är ett stilistiskt grepp med mera än en likartad parallell hos Tacitus. Men konungens makt, understryker denne, ligger i vapnen. När denna linje möttes med den andra linjen, de vapenlöses linje, låg allt redo för en kontamination sådan som den vilken möter hos den romerske författaren.

Man skall aldrig rätt förstå Tacitus skildring av germanerna, om man inte, samtidigt som man betraktar den som ett politiskt och litterärt verk, dröjer vid den ständigt förefintliga, mer eller mindre framträdande tendensen, den polemiska inställningen mot hans romerska samtid. Även i framställningen av svionerna möter dylika drag. Hos Tacitus är det en slav, som har vård om svionernas vapen. Det tillägges: sysslolösa hopar i vapen urartar lätt; att sätta en ädelboren eller fri eller ens en frigiven att ha vård om vapnen är inte en konung till nytta. Tacitus står här mitt inne i sin samtids sociala brytningar. Han har i sin skildring av det fjerran folket i norr skapat en situation, där han får tillfälle att bryta staven över militärmaktens, aristokratiens och de frigivnes spel vid kejsarhovet i Rom.

Beskaffenheten av Tacitus skildring av svionerna står klar. Men i sägnernas och konstruktionernas mångfald är ett att fasthålla — namnet på det första nordiska folk, om vilket romarna hörde: svionerna.

VIII.

Den östra ingångsporten till den skandinaviska Norden var vid det första århundradeskiftet av vår tideräkning passerad. Men även efter dess passerande förblev jordkretsen i dessa trakter i stort sett obruten. Germanien går, säger Tacitus (kap. 1, 34—35), med alla sina vida utböjningar och stora öfält, i en mäktig båge norrut från Oceanen vid Rhenmynningen och de stora sjöarna i friesernas land. Högt

upp för bågen bodde de nyupptäckta svionerna. De bodde på andra sidan ett stort vatten. Följdriktigt blev de förlagda utanför jordbågen, till en ö ute i sjelva Oceanen.

Åren gick. Även den vestra ingångsporten till den skandinaviska Norden passerades. De upptäckter, som därmed följde, är inregistrerade av den store alexandrinske geografen Klaudios Ptolemaios. Det har skett i hans verk: *Geographikè huphégesis*. Verket anses skrivet omkring år 150 och i varje fall till vissa delar vila på ett något äldre arbete av Marinus från Tyros.

Man har sagt om Ptolemaios, att hans framställning av Norden innehåller »märkligt litet nytt», och att han på flera ställen betecknar ett steg tillbaka. Orden är Fridtjof Nansens (89). Eger de något berättigande?

Före Ptolemaios saknades varje egentlig kännedom om land och vatten norr om den codanska arkipelagen. Aspekten blir med Ptolemaios en annan. Norr om Elbe får man nu kännedom om en mäktig halvö; den går ut i Oceanen. Halvön är den jydiska halvön. Ptolemaios framställning är projektiv med konvergerande meridianer; bredd- och längdgrader anges från bestämda utgångspunkter på minuten, och med ledning härav låter sig halvöns läge närmare fixera. Dess uddar och utsprång måste, i varje fall till stor del, ha kringseglats. Konfigurationen är visserligen i Ptolemaios beskrivning ännu endast schematisk, men anknytningen till realiteterna tydlig. Halvön orienteras från söder närmast i nordost — man har här att tänka sig en sammanblandning av olika orienterings-system¹ eller kanske snarare en anpassning för att få halvöns läge att gå mera samman med jordkretsens rundning. Det nya hos Ptolemaios är emellertid inte begränsat endast till dessa upptäckter. Från den jydiska halvön har man fortsatt österut. Tidigare hade man gett större eller mindre delar av Oceanen i vester namnet: det germanska havet. Nu blev hela vattenområdet från Rhen fram till Weichselmynningarna

¹ Lauritz Weibull, De gamle nordbornas väderstrecksbegrepp. Scandia I, 307 f.

kallat den germanska oceanen. Fortsättningen intill Tanais utgjordes av den sarmatiska oceanen med den venediska viken¹. Närmast Jylland, öster om detta, inregistrerades de danska öarna och den södra delen av den skandinaviska halvön. Ptolemaios har för dessa nya områden beteckningen: de fyra Skandiaöarna. Han beskriver de tre av öarna som små, den fjärde som större och östligast, det egentliga Skandia, och förlägger detta mitt emot Weichsels mynningar. Av de tre små öarna fixeras den mellersta till bestämd punkt på kartan. Detsamma gäller mera detaljerat också den stora Skandiaön, som får sin längdriktning från öster till vester. En följd av folkstammar, sju till antalet, förlägges till ön. Till Jylland förlägges lika många stammar. Samtliga orienteras.

Det torde framgå av vad här anförts, att Fridtjof Nansens uttalande om Ptolemaios framställning av Norden är blottat på berättigande. Uttalandet låter sig endast förklara mot bakgrunden av alla de upptäckter i norr, som enligt rådande vetenskaplig uppfattning tidigare skall ha gjorts, men inte gjorts. I sjelva verket betecknar uppgifterna hos Ptolemaios med alla deras ofullkomligheter — alltid naturliga då det är fråga om verkligt geografiskt pionärarbete — det största steg framåt, som dittills tagits i den skandinaviska Nordens upptäckthistoria. Plinius Scadinavia var endast ett löst, olokaliserbart begrepp. Svionerna och deras samhällen, sådana de framträder hos Tacitus, tillhör ännu en konturlös dimverld, ur vilken endast sjelva folknamnet ljuder med verklighetsklang. Hos Ptolemaios står man med fast fot i realiteterna. Utsikten över hela det sydvästra Skandinavien, en dittills okänd verld, öppnar sig.

Jordkretsen hade i norr fått en mäktig, utskjutande halvö, en chersónesos. Men halvön smög sig ännu efter jordbågen och på andra sidan halvön fortsatte Oceanen vidare mot norr.

¹ Ptolemaios 2, 11, 1; 3, 5, 1.

IX.

Huvudtonvikten i Ptolemaios Nordensbeskrivning faller på hans framställning av den jydsk halvön. Ett problem av grundläggande art möter här.

Problemet är tidigare inte ställt, men framgår med nödvändighet av den föregående framställningen. Beteckningen: den jydsk halvön, Jylland, är främmande för Ptolemaios. Den beteckning han genomgående använder är beteckningen: Kimbrikè chersónesos, den kimbriska halvön. Den föregående framställningen har visat, att kimbrernas halvö låg helt annorstädes. Hur förklara, att beteckningen: den kimbriska halvön, nu fästes vid Jylland?

Problemet är emellertid inte inskränkt endast härtill. Det är redan nämnt, att Ptolemaios har en beskrivning på de folkstammar, som bebor hans kimbriska halvö. Beskrivningen lyder: »På sjelva halvön bor ovanför sachsarna sigúlones i vester, därpå sabalingioi, därpå kobandoi, ovanför dem cháloi och därpå ovanför dessa i vester phunúsioi och i öster chárudes och nordligare än alla kímbroi». Denna beskrivning lokalfäster till förhållandevis bestämda områden på Jylland bland annat de tidigare helt annorstädes förlagda charuderna och kimbrerna. Problemet vidgas därmed till att gälla även Ptolemaios folkstammar på den kimbriska halvön. Hur kom dessa att hamna där han förlägger dem?

Vid lokalfästningen av Ptolemaios folkstammar på Jylland har ortnamnsforskningen gått i spetsen. Det har visserligen inte lyckats denna att med någon grad av sannolikhet lokalisera de tre folkstammarna: sigulones, kobandoi och phunusioi, men om var de återstående fyra bott har den i stort sett genom identifikationer, vunna på språklig väg, skapat enighet. Sabalingioi, hävdas det, har bott i Sallingsyssel, den nuvarande ön Mors i Limfjorden och området sydost därom. Chaloi skall ha innehaft ett område vid Randersfjorden, Hallæhäraderna, de nuvarande Nörhalds och Sönderhalds härad, det ena eller begge. Charudes skall

Jyllands äldsta historiska indelning. Efter Johs. Steenstrup.

vara innebyggarna i Harthe syssel, senare Harsyssel, det stora området utmed Vesterhavet, söder om Limfjorden, vester om Sallingsyssel. Kimbrerna slutligen har man förlagt till Himbersyssel, Himmerland, området öster om Sallingsyssel fram till Kattegat, söder om Limfjorden. Detta senare område antages av somliga, då kimbrerna skall ha bott nordligare än alla, även ha omfattat landet norr därom, Jyllands nordligaste del med Skagen¹.

Med de här gjorda lokalfästningarna har enligt den allmänna uppfattningen ortnamnsforskningen säkerställt Ptolemaios uppgifter om den kimbriska halvön och dess folkstammar. Halvön är Jylland. Folkstammarna har varit bofasta där.

En närmare granskning är nödvändig. Den har att ske dels topografiskt i belysning av de lokaliseringarna, dels språkligt.

Ptolemaios förlägger sigulones i väster ovanför sachsarna, alltså i den sydliga delen av den jydiska halvön; på sigulones låter han därpå sabalingoi följa. Då forskningen tillerkänner sabalingioi Sallingsyssel till boplatsområde, tar den inte i betraktande, att den samtidigt förlägger charuderna till Harsyssel och att detta stora område skjuter in mellan sigulones och sabalingoi. Charuderna bor enligt Ptolemaios ovanför chaloï, längre mot öster. När forskningen förlägger chaloï till Halds härad ute vid Kattegat och charudes till Harsyssel, kommer charudes att bo inte ovanför och öster om chaloï, utan på samma linje och så långt i vester som överhuvud möjligt. Kimbrerna anges av Ptolemaios bo nordligare än alla. Vid deras förläggning till Himmerland blir de boende söder om Limfjorden och får de norr om sig en stor, sedan urminnes tid väl befolkad och högt kultiverad del av Jylland, Vendsyssel. Den enda möjlighe-

¹ Detlefsen, Nachtrag 7 ff.; Much i Reallexikon II, 451 f.; III, 42 ff.; Noreen i Fornvännen 1920, s. 27, 23 f.; E. Wadstein, Die nordischen Völkernamen bei Ptolemaios i Minnesskrift utg. av Filologiska Samfundet i Göteborg, 192 ff.; Kemp Malone i Namn och bygd XXII, 30 ff.

ten blir då att låta också denna del tillhöra Himmerland, vad den veterligen aldrig gjort.

Då det gäller att med ledning av ortnamn lokalisera folk och stammar, som omnämnes i en äldre text, måste utgångspunkten givetvis vara, att lokaliseringen sker i enlighet med själva texten eller att bevis ges för att texten far vilse. Här syndas det till den grad mot denna primära regel, att lokaliseringarna genomgående kommer i strid med texten.

Vad den språkliga sidan av de gjorda lokaliseringarna angår, är det självfallet aldrig och allra minst under här givna förhållanden tillräckligt, att man inskränker sig till att visa möjligheten av att en folkstams namn kan ingå i ett ortnamn. Det måste också bevisas, att namnet verkligen ingår i ortnamnet. Att chaloï kan leva kvar i ett häradnamn som Hallæ, att charudes kan ligga bakom Harthe syssel är rent språkligt möjligt. Men bestämningsorden Hallæ och Harthe förekommer också mången annorstädes inom det kulturområde, till vilket Jylland hör, och ingen har ännu vågat påståendet, att dessa bestämningsord skulle på dessa ställen ha något med chaloï och charudes att skaffa. Orden anges här överallt och med full rätt ha en helt annan innebörd. Sabalingiois samhörighet med Salling låter sig endast etablera under förutsättning att sabaling står för ett ursprungligt *salawing, som över mellanformen *salving förvandlats till salling — man måste medge: en ganska hypotetisk grund att bygga något på. Vad kimbri—Himbersyssel angår, är läget följande. Kimbrerna benämnes i den klassiska litteraturen genomgående kimbri, kimmerioi, cim-bri, det senare inskriftsmässigt belagt redan i Ancyramonumentets text; stavningen är aldrig med *ch*. Noreen skriver: »*k*- eller det därmed likvärdiga *c*- är en i keltisk mun företagen omformning av det germanska *ch* (varav senare blivit *h*), som av kelterna alltid återgavs med *k*». Det visar sig alltså nödvändigt att låta den nordiska beteckningen omformas till keltisk, innan man så tidigt som det här gäller kan nå fram till de klassiska beteckningarna. Vad som

skall bevisas: att kimbrenna hör samman med Himbersys-sel, tages sålunda för bevisat. Det gäller endast att förklara. Och förklaringen göres genom en *lex in casu*.

Det visar sig alltså, att ortnamnsforskningen topografiskt som språkligt inte når målet, när den lokalfäster Ptolemaios folkstammar på Jylland. Men problemet: den kimbriska halvön och förläggningen av kimbrenna och charuderna till denna, kvarstår och kräver sin lösning.

Vad som kan fastställas om kimbrennas och charudernas boplatser är följande. Ännu efter första århundradets mitt bodde kimbrenna söder om Elbe, på en halvö i Oceanen, vid århundradets början charuderna liksom semnonerna i deras närhet. Vittnesbörden härom har tidigare prövats. De bildar den fasta utgångspunkten för problemets lösning.

Från den därefter följande tiden intill Ptolemaios saknas uppgifter om charuderna. Däremot möter uppgifter om kimbrenna ännu efter Plinius hos Tacitus i hans *Germania* (kap. 35, 37).

Tacitus lokaliserar frieserna utmed Rhen fram till Oceanen och omkring de stora sjöarna där, alltså trakten av Zuidersee; han omnämner därefter chaukerna närmast frieserna på en sträcka utmed kusten och in i landet; så kimbrenna på samma oceankustens utböjning — *eundem Germaniæ sinum proximi Oceano cimbrici tenent*. På kimbrenna låter Tacitus semnonerna följa, så langobarderna. Chaukerna bodde från Ems upp till någon sträcka utmed Elbe, semnonerna vid Elbe, langobarderna vid samma flod. Käl-lorna är här eniga¹. När Tacitus placerar kimbrenna mellan chaukerna samt semnonerna och langobarderna sam-går han sålunda med reala, på annan väg konstaterbara förhållanden, och det är med hans framställning oförenbart, att han kunnat i likhet med Ptolemaios tänka sig kimbrenna bosatta på andra sidan ett flertal nya folkstammar långt i norr, ett fyrtiotal mil och mera borta från dem, tillsammans med vilka han uppför dem.

¹ För litteraturen Much i Reallexikon I, 372 ff., 123 ff. samt ovan 86 ff.

Tacitus har emellertid ännu en betydelsefull uppgift om kimbrenna. På vad han sagt om deras boplatser låter han omedelbart följa: »Nu ett ringa folkförband, men jettestort i ära. Vidsträckta spår är kvar efter vad i gammal tid ryktats om dem: på begge flodstränderna utsträckta lägerplatser, av vilkas omfång man ännu i dag kan få en måttstock på folkets storlek och styrka och syn för sägen om de många som tågade ut.»¹

Man har, bunden i Ptolemaios uppfattning, att kimbrenna bebott den nordligaste delen av hans kimbriska halvö, arbetat med de största svårigheter, när det gällt att lokalfästa den flod, på vars begge stränder spåren av folkets stolta förflutna skulle vara att finna. Det nordliga Jylland har ingen flod, som kan komma ifråga. Man har då förts över till rasonemanget, att Tacitus, när han talar om begge flodstränderna, lemnat området för kimbrennas boplatser och i stället gått över till den historiska skådeplats ute i Europa, där de vann sin jettestora ära. Norden har i ett av de mest lysande huvudkapitlen i sitt verk om *Germania* stannat för stränderna av Rhen; han har med utvecklande av sin sällsporda lärdom och fyndighet till och med trott sig kunna utpeka de punkter, där de kimbriska lägren skall ha legat². Andra har stannat för Donau; en ensam stämma har höjts för Elbe. I själva verket visar Tacitus text, att han ännu är kvar inom området för kimbrennas boplatser, och att det är på begge stränderna av en flod, vilken berör detta, som spåren efter folket är kvar; det är dessa spår, som genom sin storlek ger beviset för mängden av dem som tågade ut från området. Endast Elbe kommer ifråga. Det är dess begge flodstränder det gäller.

Tacitus berättelse om kimbrenna ger den avslutande länken i beviskedjan för var detta folk haft sina boplatser.

¹ *Parva nunc civitas, sed gloria ingens. Veterisque fama lata vestigia manent: utraque ripa castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis et tam magni exitus fidem.*

² Norden, 219 ff.

Den visar därutöver, att de fortfarande innehaft dem ännu i hans tid.

Det kvarstår emellertid alltid den möjligheten, att kimbrerna under tiden mellan Tacitus och Ptolemaios kan ha flyttat till det nordligaste Jylland och att landet därmed fått namn efter dem. Men har något sådant skett i realiteten?

För att nå till klarhet i detta, har man att närmare undersöka de yttre förhållanden, i vilka Ptolemaios placerar sina kimbrer. Söder om Elbe bodde kimbrerna ute på ud-den av den kimbriska halvön, dess nordliga del, och hade charuderna i sin närhet. Efter flyttningen har begge stammarna fått en likartad belägenhet på den nya halvön: kimbrerna nordligare än alla andra, charuderna i deras närhet. De nya förhållandena täcker sålunda etnografiskt och topografiskt de gamla. Men den forna omgivningen reflekteras också i en annan punkt. Ovan kimbrernas gamla halvö utbreddes sig den codanska arkipelagen. Ovan kimbrernas nya halvö saknas varje arkipelag: vattnet är öfritt. Inte desto mindre förlägger Ptolemaios en ögrupp ditupp: Alokiai-öarna. Det synes uteslutet, att dessa förhållanden kan vara endast en tillfällighet. Kimbrerna och med dem namnet på den halvö, där de bodde, därtill charuderna och öarna i norr kan inte på detta sätt ha flyttat i realiteten. Det måste här vara fråga endast om en transponering på konstruktiv väg.

Med denna lösning av problemet återstår att förklara, hur transponeringen kommit till stånd.

Vad man allmännare kände i medelhavsländerna om kimbrernas hemland, den kimbriska halvön, var endast, att den låg långt uppe vid Oceanen i norr och världens gräns, samma vaga kunskap som de gamle också hade om det land, från vilket gallerna kom till Italien, galaterna till Grekland. Sedan hundraden av år var detta känt¹. Så kom mot mitten av det 2. århundradet efter vår tideräknings början underrättelsen, att det här uppe låg en stor halvö, som sköt ut från jordkretsen. Halvön var en annan än den kim-

¹ Müllenhoff II, 282.

briska; den låg norr, inte söder om Elbe. Men inte ens Ptolemaios har vetat, var den egentliga kimbriska halvön låg. När han hörde talas om den nya halvön, har han kallat den för den kimbriska. Och till denna halvö har han förlagt kimbrerna och charuderna, inte godtyckligt, utan som han hört, att de bodde på den gamla.

Är den här givna förklaringen riktig, visar sig alltså, att inte endast fabelväsendena i de yttersta utkanterna av världen med den stigande kunskapen är på flyttning: även länder och folk har flyttat i dessa trakter. Man har flera paralleller; en sådan är de riphæiska fjellen. Dessa fjell sammanföll till en början med Balkanbergen, de flyttades sedan upp i Skytien, de var en tid Alperna, de hamnade till sist längst uppe vid Oceanen i norr, på gränsen mellan Europa och Asien. Flyttningar som dessa är möjliga, eftersom det i själva verket är flyttningar endast i kammarlärda diktares och historieförfattares tankeverld. De är möjliga, eftersom det gäller länder och folk så långt borta, att ingen kände dem och ingen var i stånd att kontrollera vad som berättades.

X.

Liksom till Ptolemaios framställning av den kimbriska halvön knyter sig också ett problem av särskild betydelse till hans framställning av den stora Skandiaön. Problemet gäller de folkstammar Ptolemaios förlägger dit och i samband därmed de källor, ur vilka han hemtat sina uppgifter.

Ptolemaios Skandiaö ligger enligt hans uppgifter mellan 43° och 46° östlig längd samt 57° 40' och 58° 30' nordlig bredd. Elbemyningen förlägges till 56° 15' nordlig bredd, Jyllands udde till 59° 30' samma bredd. Skandia kommer alltså att i sydnordlig sträckning österut från den jydiska halvön upplaga endast platsen mitt emot den mellersta delen av denna. Bredden från öster till vester är inemot en halv gång större än längden. Öns form var, såsom Jordanes (III, 16) vid mitten av 500-talet tillade Ptolemaios att ha karakteriserat den, närmast citronbladets. Det är tydligt, att den empi-

riska kunskapen helt svikit, när det gällt för Ptolemaios att ange den skandinaviska halvöns storlek och konfiguration.

Det är redan nämnt, att Ptolemaios till sin stora Skandiaö förlägger sju folkstammar. Hans beskrivning lyder: »Chaideinoi innehar den vestra delen av ön, favónai och firaisoi den östra, finnoi den norra, goütai och daukiones den södra, levónoi den mellersta». Frågan är: vilka är dessa folkstammar och hur är de orienterade?

Chaidenoi är hedbeboarna. Redan Zeuss har identifierat dem med innebyggarna i den norska Hedemarken, Heiðmörk, en äldre tids heiðnir, heinir. Identifikationen är språkligt tillfredsställande; den är också allmännare godtagen. Firaisoi eller feiraisoi, firésai, fireūsai och firásai, som andra läsarter lyder, har varit föremål för hårthänta textkorrekationer; dessa har möjliggjort, att folkstammen kommit att förläggas än till Finnveden, än till Färs härad i Skåne. Den amerikanske forskaren Kemp Malone har identifierat stammen med innevånarna i Fjäre härad i Halland och finner identifikationen språkligt plausibel. Finnoi är finnarna. Goutai kan endast vara götarna. Levonoi har, senast på paleografisk väg, gjorts till en förklarlig felskrivning för sveonoi. Daukiones och favonai torde näppeligen med någon högre grad av sannolikhet låta sig identifieras¹.

För att de identifikationer, som här föreslagits, skall vara riktiga, är det givetvis — såsom redan i annat sammanhang framhållits — ett grundvillkor, att beskrivningen hos Ptolemaios låter förena sig därmed. Den orientering, som möter hos Ptolemaios avser tydligen en uppdelning av Skandia på de områden, där de olika folkstammarna bott. Den allmänna uppfattningen är, att den gjorts efter de olika, nu godtagna väderstrecken. Från denna utgångspunkt är identifikationerna i väsentliga delar oriktiga. Hedemarksborna kan inte sägas inneha den vestra delen av Skandia, Fjäreborna omöjligt den östra, götarna inte den södra delen.

¹ För litteraturen jmf. Wadstein, 194 ff.; Kemp Malone i *The American Journal of Philology* XLV, 365 ff.; Lauritz Weibull i *Scandia* I, 306.

Nordliga delen av Skagerak—Kattegats vattenområde och kustland.

Spörsmålet är, om inte orienteringen har en annan innebörd hos Ptolemaios.

De gamle nordbornas orientering skillde sig väsentligt från den nutida. Det har lyckats visa, att de orienterade sig efter den punkt vid horisonten, där de mente, att solen vände, när den stod som lägst i söder. Till denna punkt förlade de öster, och öster kom sålunda att skjutas över mot söder, regelrätt närmast i ostsydost, men ofta längre och långt ned i söder, de övriga väderstrecken att vart och ett glida över i samma riktning. I enlighet med denna orientering lägger Adam av Bremen det nordliga Jylland med Århus, Ålborg och Vendsyssel vester om Sjælland, Fyen och småöarna söder om detta. Alldeles samma orientering kommer Knytlingasagan att låta Limfjorden gå från norr till söder och Vendsyssel att ligga vester därom, Skåne och Halland norr om Sjælland¹.

Man märker hos Ptolemaios på mer än ett ställe spår av denna gammalnordiska orientering, och det skulle låta sig tänka, att han för sin framställning av Skandia haft uppgifter endast om folkstammarnas boplatssområden i förhållande till varandra; med utgångspunkt därifrån kunde han så ha gjort sina lokaliseringar. Kemp Malone, som visserligen brister i kännedomen om den nordiska orienteringen, har tidigare varit inne på denna tankegång. Appliceras den på Ptolemaios Skandiaframställning, blir resultatet följande.

Det nordliga Jylland låg vester om Sjælland. Den som reste från Halland med kurs på Oslofjorden för att fortsätta till Hedemarken reste i vestlig riktning — Hedemarksborna innehade enligt Ptolemaios den vestra delen av Skandia. Vägen därifrån till Fjäre gick österut — Fjäreborna innehade den östra delen av ön. Det nästa folk Ptolemaios nämner är finnarna. De innehade den norra delen av Skandia. Enligt Jordanes (III, 22) bodde de mellan bebyggarna av Bohuslän, Ranrikesborna, och svenskarna, suetidi. I förhållande till Fjäreborna har de alltså bott norrut. Men söder om fin-

¹ Scandia I, 292 ff.

narna, vid Venern och vid Elven, bodde götarna. Den södra delen av Skandia innehades av dem.

Den förklaring, som här getts i orienteringsspörsmålet, undanröjer tidigare svårigheter. Den anlagda orienteringssynpunktens samstämmande med de identifikationer, som gjorts, talar för dessas riktighet. Men samtidigt pekar förklaringen vidare. Folkstammarna är orienterade i förhållande till varandra. Det ligger däri, att deras boplatser från början är att betrakta som stationer på en färdeväg.

Därmed öppnar sig en utsikt över arten av det källmaterial, som förelegat Ptolemaios för denna del av hans verk. I modern tid är tidtabellen en resandes ständiga följeslagare: den anger stationer, avstånd och tid för förbindelserna, vare sig dessa går till lands, över vatten eller genom luften. I romersk tid svarade de itinerarier, som tidigare resande uppgjort och ställde till förfogande för senare, till denna tabell: de angav stationer, avstånd och riktningar. Man har tidigare kunnat fastställa, att Ptolemaios för stora delar av sitt geografiska verk bygger på dylika itinerarier. Är den förklaring, som givits av hans framställning av folkstammarna på Skandia riktig, har han också för denna begagnat ett itinerarium.

Men när Ptolemaios byggde på ett sådant, var han utanför möjligheten att bestämma Skandias storlek och geografiska konfiguration. Vad han kände var endast var landet ungefärligen låg och stationernas, folkstammarnas, ungefärliga läge i förhållande till varandra. Det övriga blev frihandsteckning. Förhållandet är i viss mån motsatt förhållandet med hans beskrivning av den kimbriska halvön. Här är den geografiska ytterkonturen, så gott sig göra lät, dragen efter realiteterna, folkstammarna däremot, till den del de kan identifieras, fritt överflyttade från ett annat område.

XI.

Utöver Tacitus och Ptolemaios nådde inte kännedomen om den skandinaviska Norden under äldre romersk kejsar-

tid. Det inträder därefter tystnad i litteraturen om nya upptäckter. Tystnaden varar genom århundraden. Först fram i Folkvandringstiden sker en förändring. De germanska folken i norr har då trätt i en närmare förbindelse än förut med det romerska riket. Nya uppgifter om land och folk flyter in i litteraturen.

Det är intet tvivel, att de itinerarier, av vilka Ptolemaios begagnade sig för sitt geografiska verk, till övervägande del härrör från köpfarare; på ett par ställen (I, 11, 5; 17, 5) åberopar han sjelv sådana meddelare. Dessa köpfarare kom för Nordens vidkommande att också under Folkvandringstiden stå som forskningens pionärer. Flera av deras itinerarier fram mot 500-talets mitt låter sig rekonstruera¹. De har besökt Skånes nordvästliga delar. En route här har varit: från tjuteåborna (theutes) över »vagoth» till bjäreborna (bergio), halländingarna (hallin) och luggudeborna (liothida). Dessa stammar berättas bo tillhopa i en bördig slättbygd och därför också ofredas genom anfall från andra stammar. Från Skåne gick färden vidare. Såsom en route norr därom anges: finvedsborna (finnaithæ), till vilka man bör ha nått utmed Lagan, fjäreborna (fervir), götarna vid Gaut, Götaelv (gauthigoth). Man nådde områdena öster och norr om de senare och djupt in på den skandinaviska halvön. Namnuppräknigen: ostrogothae, de östra götarna, raumariciae och ragnaricii, innebyggarna i Romerike och Bohuslän, finni, finnarna, och suetidi, svi-thiodsbebyggarna, markerar denna route. Suethidi möter samtidigt på annat ställe under namnet suchans. Det framhålls — ur merkantil synpunkt anmärkningsvärt — att de liksom thuringarna har utmärkta hästar och att det är de som på handels väg genom otaliga andra folk levererar romarna sappherinska fällar, ryktbara för sin glänsande svärta. Andra köpfarare fortsatte från Oslofjorden längs den norska kusten väster- och norrut. De kom ända upp till Hordaland och Romsdalen.

¹ Lauritz Weibull, Jordanes framställning av Scandza och dess folk, i Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1925, s. 39 ff.

Som man ser, är det till de västliga delarna av den skandinaviska halvön, som dessa Folkvandringstidens köpmansfärder företrädesvis gått. Men därifrån har de fortsatt också till områdena innanför. Kännedomen om land och folk har på detta sätt förts mäktigt framåt. Ptolemaios kände allt som allt sju stammar på den stora Skandiaön. De itinerarier, i vilka de senare romerska köpfararna nedlade sina erfarenheter, upptager fyra av dessa. De lägger därtill mer än ett tjugotal. De flesta är ännu identifierbara på kartan.

De romerska köpfararnas itinerarier är inarbetade i Jordanes gotiska historia från mitten av 500-talet. Det är sjelvfallet, att de personer, från vilka de härrör, under sina färder fått en helt annan uppfattning av de geografiska förhållandena i norr än den uppfattning, som mött i hävdvunna linjer inom litteraturen. Men den hävdvunna uppfattningen förblev inte desto mindre i det väsentliga bestående. Jordanes är sjelv en representant för den. Den stora Oceanen ligger fortfarande enligt honom som en gördel kring en rundad jordkrets. I den norra delen av Oceanen, där den codanska viken skall utbreda sig, har man ön Scandza, Ptolemaios stora Skandiaö. Den omges i väster av det omätliga havet, i norr av samma, oändligt vida ocean; det germanska havet utbreder sig där som en arm, hållen i båge. Sidorna på ön är svällande och långsträckta; de drar sig samman som på ett citronblad. Vägen till ön går enligt en annan samtida, den östromerske historieskrivaren Prokopios, genom danernas stammar — kimbrerna är nu borta igen, tills de återvänder i modern tid och genom den arkeologiska forskningens försorg flyttas vidare österut, till det östra Skåne, till Cimbrishamn och dess omnejd. Men när man hos Prokopios skall bege sig från danerna över till ön, har man ännu att segla över verldsströmmen, Okeanos, och ön får hos honom det urgamla namnet Thule. Jordanes talar i sin ordning om Oceanen norr om Scandza såsom omöjlig att segla över. Det germanska havet är för honom ett fruset hav, congelatum mare; när vargarna sätter över, har han hört, att de mister synen. Ett folk på Scandza, skridfin-

narna, finnarna, berättas ha sin näring av fågelägg, som lägges i kärren.

Man är ännu vid Pytheas Thule och stelnade världshav, Pomponius Melas oeneer, fortfarande borta mot jordgränsen, där kunskapen tar slut.

XII.

Antiken hade, där den nått som längst, inte hunnit längre i kunskapen om den geografiska configurationen i norr än till kunskap om den jydiska halvön vid randen av jordkretsen och om den stora ön bland andra öar öster om denna, Skandia, Scandza eller Thule med dess många folkstammar. Mot antikens slut och under den följande tiden gick denna kunskap i mycket förlorad. Begreppen förvirrades. Man lade Scandza utmed Skytien på andra sidan de skytiska roxolanernas område; man kallade det för det gamla Skytien och gav danerna boplatser vid sidan av scirdifrini (rerefeni), skridfinnarna. Ur förvirringen lyser endast ett nytt namn fram: Dania eller northomanernas land. Uppgifterna möter hos geografen från Ravenna i slutet av 600-talet¹.

Den romerska världsmakten föll. En ny europeisk makt trädde i dess ställe: den frankiska. Nya vapen fördes nu utöver de gränser, till vilka romarrikets nått, och som alltid följdes detta av ökad geografisk och etnografisk kännedom om de områden dit vapnen kom. Samtidigt växte inom den skandinaviska Norden sjelv en mäktig expansionsrörelse fram. Den förde de nordiska folken inte endast på här-färder runt Europa: den kom dem också att segla genom alla de egna farvattnen och genomkorsa Atlanten även i dess avlägsnare norra delar. Kunskapen fick därmed en ny mäktig stöt framåt.

Den tid, i vilken detta faller, är karolingisk tid och 800-talet. Vilka tillskott i kunskap gav denna tid?

¹ Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis geographica ed. M. Pinder et G. Parthey, 27 ff., 175 f., 201 f., 421 f., 553 f.

I början av århundradet nådde de frankiska härarna över Ejder. Om de upptäckter, som gjordes, berättar Einhard, Karl den stores annalist och biograf. Ytterst i danernas välde, säger han, ligger ett område Westarfolda, Vestfold; det ligger mellan norr och vester mitt emot den nordligaste delen av Brittanien. Sconaowe, Skåne, blev också känt. Einhard går vidare: »En vik går in mot öster från den vestra Oceanen. Viken har en längd som är okänd, men dess bredd är ingenstädes större än 100,000 passus, på många ställen smalare. Många folk har sina boplatser kring denna vik. Danerna och sveonerna — vi kallar dem nordmanner — besitter både norra kusten och alla öarna. På den södra kusten bor slaver och ester och åtskilliga andra nationer». Viken kallades i Norden Ostarsalt. Ett par mera betydande orter vid den blev kända: på gränsen mellan danernas välde och Sachsland Sliesthorp, en senare tids Slesvig och Hedeby, högt uppe mot norr en köpstad, hamnplats för sveonerna, Birka. Begge blev centra för handel och mission. Man kunde nå den senare också landvägen, men då över stora, mellanliggande vatten, interjacentia maria¹.

Jordkretsen i nordvest som en jordkrets utan större egentliga brytningar existerade efter detta inte längre: en stor vik, en senare tids Östersjö, gick in mot öster. Frankerna förde kännedomen därom ut i Europa. Man kan aldrig tillräckligt understryka betydelsen av denna upptäckt. I själva verket var därmed bilden av det norra Europa i grund förändrad. En av de stora milstolparna i de geografiska upptäckternas historia hade nåtts.

Under senare delen av 800-talet vidgades horisonten ytterligare. Kännedomen om den nyupptäckta viken växte, och frågan om huru landet norr om denna vik var beskaffat bragtes närmare sin lösning. Nordborna själva var det, som här gick i spetsen. Över England nådde uppgifter om deras färder vidare till Europa. Kung Alfred den store

¹ Einhard, Vita Karoli, kap. 12; Einhardi Annales under 804, 808, 811 och 813; Vita Ansgarii, passim.

blev förmedlaren. Män från Norden kom till hans hov, och vad han fick höra av dem lät han uppteckna.

Två uppteckningar, avfattade i form av berättelser om färder, som nordmän företagit, föreligger. Den ena av Wulfstan, Ulvstein, den andra av Othere, Ottar.

Utgångspunkten för Wulfstans färd var Hedeby, slutpunkten Truso, otvivelaktigt en ort vid Weichselmynningen i närheten av Elbing. Wulfstan seglade i sju dygn, dag och natt. Han uppger, att han hela tiden hade Vendland på styrbord, på babord Langeland, Låland, Falster och Skåne, vilka land alla tillhörde Danmark, därefter på samma sida Burgenda land, Bornholm, som hade sin egen konung, vidare Blekinge, Möre, Öland och Gottland; dessa sistnämnda land tillhörde svearna¹. Med denna berättelse hade man för första gång fått mera detaljerade uppgifter om södra delen av den vik, som Einhard infört i litteraturen.

Skarpare än Wulfstan avtecknar sig norrmannen Othere i sin berättelse. När han trädde inför kung Alfred, räckte han honom några valrosständer i gåva. Han upplyste, att nordmännens land, var mycket långt och mycket smalt; allt som kan betas eller plöjas låg vid havet, och vidsträckt ödemark ovan det bebyggda landet. I ödemarken höll finnar till. »Det bebyggda landet är bredast östöver och ständigt smalare ju längre mot norr. Östöver kan det vara sextio mil brett eller något bredare; och mittvägs trettio eller bredare, och nordöver, sade han, där det är smalast, kan det vara två mil brett till obygd; och ödemarken sedan på somliga ställen så bred, att man kan fara däröver på två veckor; och på somliga ställen så bred, att man kan fara däröver på sex dagar». Längs med landet söder ut, på den andra sidan ödemarken, var Sveoland, svearnas land, och längs med landet nordöver var Kvænland. Sjelv bodde Othere nordligast av alla norrmän, i Hålogaland, på den norra kanten vid Vesterhavet. Han var, sade han, bland de främste i landet där, tog skatt som de andra av finnarna, hade 600

¹ King Alfred's Orosius, ed. by Henry Sweet, 19 ff.

tama renar. Men därtill var han stor valfångare; på två dagar hade han med fem andra dräpt inte mindre än 60 valar.

När denne Othere tog sig för att berätta för kung Alfred om sina färder, visade det sig, att också han seglat in i den stora viken österut och kunde lämna underrättelser om nya delar av den. »Söder om Skiringssal», sade han, »går en mycket stor sjö upp i landet; den är bredare än att någon man kan se över den; och Gotland» — han avser Jylland — »är på den andra sidan mittöver och sedan Sillende. Denna sjö ligger många hundra mil upp i landet.» En gång hade han seglat på fem dagar till den hamn, som kallas æt Hæðum. Han avser därmed Hedeby. Den ligger mellan vunderna och sachsarna och anglerna och hörer under danerna. »Då han seglade från Skiringssal, hade han Danmark på babord och öppen sjö på styrbord under tre dagar, och de två dagarna, innan han kom till Hedeby, hade han på styrbord Gotland och Sillende och många öar». I de länderna bodde anglerna, innan de kom hit till landet, tillade han. »Och de två dagarna hade han på babord de öar, som hörer till Danmark».

Denna berättelse ger vid handen, att Othere från Skiringssal i Vestfold vid Oslofjorden seglat tre dagsresor söder ut längs kusten; han har utmed den skandinaviska halvön i öster, Sjælland och Fyen i söder hållit kurs på Jylland och efter två nya dagsresor, genom Lille Belt och farvatten söder därom, kommit till Hedeby. Därmed var hela traden genom vattenområdet i vester norr om traden Slesvig-Truso befares.

Utom denna färd kunde Othere också för konung Alfred berätta om sin färd hemifrån till Skiringssal — den hade tagit en månad med seglats om dagen och förlig vind; hela vägen låg Norge på babord. Men från Hålogaland hade Othere också färdats åt motsatt håll. Det hade skett för att han skulle undersöka, hur långt landet sträckte sig i norr och om någon människa bodde norr om ödemarken, men mest var det för det ädla benet i valrossens tänder. »Till

den ändan», heter det, »reste han rätt norrut längs landet och hade hela vägen det öde landet på styrbord och öppen sjö på babord i tre dagar; då var han så långt i norr som valfångarna någonsin far. Därefter drog han vidare mot norr så långt som han kunde segla på ännu tre dagar. Där böjde landet sig mot öster eller också gick havet in i landet, han visste icke vilket. Men det visste han, att han däruppe bidade på vestlig eller svagt nordlig vind, varefter han seglade därifrån i öster utmed landet, så långt han kunde segla i fyra dagar. Då fick han bida där efter full nordan-

Nordskandinavien och Vita havet.

vind, ty landet böjde sig där mot söder eller havet gick in i landet, han visste icke vilket. Sedan seglade han därifrån mot söder utmed landet, så långt han kunde segla i fem dagar. Då låg där en stor elv uppe i landet. Och de drog upp i elven, ty de tordes icke segla vidare för ofred, eftersom landet var bebott på andra sidan elven. Dessförinnan hade han icke mött bebott land, sedan han for från sitt eget hem, utan var det hela vägen öde land på styrbord på fiskare, fågelfångare och vejdmän när, och de var alla finnar, och det var alltid öppen sjö på babord. Bjarmerna hade bebyggt sitt land mäktiga väl, men de (o: Othere och hans följeslagare) tordes inte gå i land där. Terfjinnarnas land

var helt öde, utom att jägare eller fiskare eller fågelfångare hade tillhåll där»¹.

Othere har enligt denna sin berättelse, förutom att han seglat genom vattenområdet mellan Skiringssal och Slesvig, alltså kringseglat Norge från Skiringssal långt upp på andra sidan Hålogaland. Hur långt nådde han här? Han har tydligen rundat Norges nordspets. Han har därifrån följt kusten vidare österut; han har styrt djupt in i Vita havet. Med andra ord: Othere har kringseglat Norge i dess helhet. Detta har tagit honom en och en halv månad för förlig vind. Därmed var Ptolemaios och hans eftersägares uppfattning om Skandias längdriktning från vester till öster ute ur sagan; längdriktningen gick från söder till norr. Men var det verkligen kusten av en stor ö, Ptolemaios Skandia, som Othere följde? Othere har själv inte kunnat ge något bestämt besked därom. Men han ställde problemet. När han passerade Norges nordspets och när han styrde in i Vita havet, visste han inte, säger han, om det var landet som böjde av eller om havet gick in i landet. På annat sätt uttryckt: han har lemnat öppet, om han fortfarande verkligen seglade utmed själva jordkretsen eller om han seglade in i vikar och sund på denna.

Wulfstans och Othere's berättelser är vidfogade den översättning som kung Alfred lät verkställa av den senromerske författaren Paulus Orosii *Historiæ adversum paganos*. Men de två berättelserna är inte de enda som kung Alfred haft tillgängliga. Man märker en återklang också av andra i den redogörelse för folken i Germanien och deras boplatser, som ingår i Orosiiöversättningen. Danerna fördelas här på två grupper: syddaner och norrdaner. Norr om syddanerna, heter det, är den havsbukt, som man kallar Ostsæ och nordost om dem norrdanerna dels på fasta landet och dels på öarna. Ett folk Osti har samma havsarm norr om sig, burgenderna, bornholmarna, Ostsæn i vester och svearna i norr. Dessa svear har söder om sig den ostiska havsar-

¹ King Alfred's Orosius, 17 ff.

men och öster om sig sermende, med vilka väl sarmaterna avses; i norr, på andra sidan obygderna, är Kvænland, nord-vest om dem skridfinnarna, mot vester nordmännen¹. Orienteringen är i denna redogörelse genomgående gammalnordisk. Framställningen i dess helhet visar, hur starkt kännedomen om Norden vuxit sedan 800-talets början. Folkens fördelning inom hela området fastslås efter reala linjer.

Det sades nyss, att nordborna i karolingisk tid inte endast seglade genom de egna farvattnen, utan också genomkorsade den norra Atlanten. Are Frode talar om en man Ingolv, som 870 skall ha dragit vesterut från Norge. Han fann Island och bosatte sig i Reykjarvik. »Det blev då», fortsätter Are, »en mycket stor manfärd hitut från Norge, tills kung Harald förbjöd det, därför att det tycktes honom att landet skulle ödas på folk»².

I själva verket blev Island under en lång följd av år emigrationslandet för Norge. Men Ingolv var inte den förste som kom dit. Redan tidigare hade en och annan sporadiskt landat där. Det var män från Irland, »papar», kristna pres-ter och eremiter³.

Pytheas, hade i det fjärde århundradet före vår tideräkning talat om en ö Thule sex dagsresor norr om Brittanien. Ön hade sedan dess seglat kring i Nordhavet. Den blev nu stationär. De lärde, som ännu gjorde bruk av namnet Thule, fäste det vid Island.

XIII.

Redan tidigt hade människorna skapat sig en teori om jordens form och i överensstämmelse med denna teori hade den skandinaviska Nordens oceansida kommit att te sig som randen av ett cirkelsegment utan egentliga utsprång och in-

¹ King Alfred's Orosius, 16 f.

² Islendingabók, ed. Finnur Jónsson, 4.

³ Dicuil, De mensura orbis terrae 7, 2, 6, hos Letronne, Recherches géographiques et critiques sur le livre de Mensura orbis terrae etc. par Dicuil.

skärningar. Endast ytterligt långsamt, sträcka för sträcka, lyckades det att tränga fram över de väldiga vidderna i norr och förvärva kunskap om de reala geografiska förhållandena däruppe. Sitt mäktigaste tillskott i äldre tid fick kunskapen i det 2. århundradet av vår tidsräkning. Slutligen, i det 9. århundradet, inemot 1200 år efter Pytheas, var man hunnen så långt, att den geografiska aspekten distinktare avtecknade sig. Teorien vek för realiteterna. Cirkelsegmentet bröts. En bukt, vars kustland och öar allt klarare framträdde, skar från vester djupt in mot öster. Den skandinaviska halvön hade man sedan många århundraden tänkt sig som en ö utanför jordkretsen. Den blev nu känd i hela dess vestliga sträckning, och problemet ställdes, om denna väldiga landmassa verkligen var en ö. Samtidigt hade en annan ö dukit upp ur Oceanen: Island.

Den skandinaviska Norden var upptäckt. Men ännu var man endast nådd till vissa reala, yttre konturer i kartbilden. Det mesta återstod. Det återstod att draga konturerna exaktare och vidare, att närmare kartografiskt utforma och fördela vatten, land och folk. Arbetet härmed var närmast förbehållet medeltidens store geografiske författare Adam av Bremen.

Ur den antika litteraturen.

PYTHEAS.

PLINIUS, HIST. NAT. 2, 187; 4, 95; 37, 35.

GEMINOS AV RHODOS (Elementa Astronomiae. Ed. C. Manitius. Leipzig 1898):

VI, 9. ἐπὶ δὲ τοὺς τόπους τούτους δοκεῖ καὶ Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης παρεῖναι. φησὶ γοῦν ἐν τοῖς περὶ τοῦ ὠκεανοῦ πεπραγματευμένοις αὐτῷ ὅτι ἐδεικνυον ἡμῖν οἱ βάρβαροι ὅπου ὁ ἥλιος κοιμᾶται. συνέβαινε γὰρ περὶ τούτους τοὺς τόπους τὴν μὲν νύκτα παντελῶς μικρὰν γίνεσθαι ὥρων οἷς μὲν β', οἷς δὲ γ', ὥστε μετὰ τὴν δύσιν μικροῦ διαλείμματος γενομένου ἐπανατέλλειν εὐθέως τὸν ἥλιον ...

STRABO: c. 63, 114; jmf 104, 201.

TIMAIOS.

PLINIUS, HIST. NAT. 4, 94; 37, 36.

METRODOROS.

Jmf PLINIUS, HIST. NAT. 37, 61.

XENOPHON FRÅN LAMPSAKOS.

PLINIUS, HIST. NAT. 4, 95.

PHILEMON.

PLINIUS, HIST. NAT. 4, 95.

DIODOROS.

(Bibliotheca historica II. Ed. F. Vogel. Leipzig 1890).

5: 23: τῆς Σκυθίας τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν κατ' ἀντικρὺ νήσος ἐστὶ πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανὸν ἢ προσαγορευομένη Βασίλεια. εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαυιλῆς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον, οὐδαμοῦ δὲ τῆς οἰκουμένης φαινόμενον ... τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ, κομίζεται δ' ὑπὸ τῶν ἐγγυρῶν πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἡπειρον, δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους ...

MONUMENTUM ANCYRANUM.

(Res gestae divi Augusti ed. Th. Mommsen, 103 ff. Exempli lat. pag. V; exempli graec. pag. XIV. Berlin 1883. Jmf Monumentum Antiochenum. Die neugefundene Aufzeichnung der Res gestae divi Augusti in pisidischen Antiochia herausgeg. und erläutert von William Mitchell Ramsay und Anton von Premerstein. Tab. VI etc.).

LAT. 5, 10—12: Gallias et Hispanias provincia[s et Germaniam qua includ]it oceanus a Gadibus ad ostium Albis flum[inis pacavi].

GR. 14, 4—7: Γαλατίας καὶ Ἰσπανίας, ὁμοίως δὲ καὶ Γερμανίαν καθὼς Ὠκεανὸς περικλείει ἀπ[ὸ] Γαδε[ῖ]ων μέχρι στόματος Ἄλβιος ποταμοῦ ἐν] εἰρήνῃ κατέστησα.

LAT. 5, 12—14: [Alpes a re]gione ea, quae proxima est Hadriano mari, [ad Tuscum pacari fec]i nulli genti bello per iniuriam inlato.

GR. 14, 7—10: Ἄλπης ἀπὸ κλίματος τοῦ πλησίον Εἰονίου κόλπου μέχρι Τυρρηνικῆς θαλάσσης εἰρηνεύεσθαι πεπὸνκα, οὐδενὶ ἔθνει ἀδίκως ἐπενεχθέντος πολέμου.

LAT. 5, 14—18: Cla[ssis mea per Oceanum] ab ostio Rheni ad solis orientis regionem usque ad fi[nes Cimbroru]m navigavit, quo neque terra neque mari quisquam Romanus ante id tempus adit, Cimbrique et Charydes et Semnones et eiusdem tractus alii Germanorum popu[l]i per legatos amicitiam meam et populi Romani petierunt.

GR. 14, 10—17: Στόλος ἐμὸς διὰ Ὠκεανοῦ ἀπὸ στόματος Ρήνου ὡς πρὸς ἀνατολὰς μέχρι ἔθνους Κίμβρων διέπλευσεν, οὐ οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν Ῥωμαίων τις πρὸ τούτου τοῦ χρόνου προσῆλθεν καὶ Κίμβροι καὶ Χάλυβες καὶ Σέμνονες ἄλλα τε πολλὰ ἔθνη Γερμανῶν διὰ πρεσβειῶν τὴν ἐμὴν φιλίαν καὶ τὴν δήμου Ῥωμαίων ἠτήσαντο.

STRABO.

(Strabonis Geographica recognovit Augustus Meineke. Leipzig 1877).

c. 63. ... εἴτ' ἐπὶ τὸν κύκλον τὸν διὰ Θούλης (ἦν φησι Πυθέας ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἐξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν πρὸς ἄρκτον, ἐγγὺς δ' εἶναι τῆς πεπηγνίας θαλάττης) ...

c. 114. ... Ὁ μὲν οὖν Μασσαλιώτης Πυθέας τὰ περὶ Θούλην τὴν βορειοτάτην τῶν Βρεττανίδων ὕστατα λέγει, παρ' οἷς ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῷ ἄρκτικῷ ὁ θερινὸς τροπικὸς κύκλος ...

c. 290. ... τῶν Σοῦβων αὐτῶν μέγα ἔθνος, Σέμωνας ... μέγιστον μὲν οὖν τὸ τῶν Σοῦβων ἔθνος διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ρήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δὲ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλ-

βίος νέμεται, καθάπερ Ἐρμόνδοροι καὶ Λαγκόβαροδοι νυνὶ δὲ καὶ τελέως εἰς τὴν περσίδα οὐτοὶ γε ἐκπεπτόκασι φεύγοντες.

c. 291 . . . Γνώριμα δὲ ταῦτα κατέστη τὰ ἔθνη πολεμοῦντα πρὸς Ῥωμαίους, εἴτ' ἐνδιδόντα καὶ πάλιν ἀφιστάμενα ἢ καὶ καταλείποντα τὰς κατοικίας· κἄν πλείω δὲ γνώριμα ὑπῆρξεν, εἰ ἐπέτροπε τοῖς στρατηγοῖς ὁ Σεβαστὸς διαβαίνειν τὸν Ἄλβιν μειωθεὶς τοὺς ἐκεῖσε ἀπανισταμένους. νυνὶ δ' εὐπορώτερον ὑπέλαβε στρατηγεῖν τὸν ἐν χερσὶ πόλεμον, εἰ τὸν ἔξω τοῦ Ἄλβιος καθ' ἡσυχίαν ὄντων ἀπέχοιτο καὶ μὴ παροξύνει πρὸς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐχθρας. . .

VELLEIUS PATERCULUS.

(C. Vellei Paterculi ex Historiae Romanae libris duobus quae supersunt. Apparatu critico adiecto ed. Carolus Halm, 108. Leipzig 1876).

A = apographum Amerbachii.

M = codex Murbacensis ex collatione Burerii.

P = editio princeps Basileensis 1520.

II: 106. Pro dii boni, quanti voluminis opera insequenti¹ aestate sub duce Tiberio Caesare gessimus . . . Fracti Langobardi², gens etiam Germana feritate ferocior; denique quod numquam antea spe³ conceptum, nedum opere temptatum erat, ad quadringentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim⁴, qui Semnonum⁵ Hermundurorumque⁶ fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus. Et eodem mira felicitate et cura ducis, temporum quoque⁷ observantia classis, quae Oceani circumnavigerat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi⁸ subvecta, plurimarum gentium victoria [parta]⁹ cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique¹⁰ se iunxit.

¹ in sequenti A ² Langobardi M Longobardi AP ³ antea spes A corr. ex ante alpes ⁴ Aibim A ⁵ Senonum AP, em. Puteanus ⁶ Hermundurorumque AP, em. Miller. ⁷ temporumque o. Heinsius. ⁸ maris flumine labi A. ⁹ parta addidit Halm (victrix Madvig) ¹⁰ Caesarisque A.

POMPONIIUS MELA.

(Pomponii Melae de Chorographia libri tres. Recognovit Carolus Frick, 62 f., 68 f. Leipzig 1880).

A = codex Vaticanus 4929 saec. X.

A¹ = prima manus coeva. A² = secunda manus saec. XII. A³ = tertia manus.

x = reliqui codices aut omnes aut plerique.

v = lectio vulgata.

{ } = litterae in rasura scriptae.

// = littera erasa.

Bursian = Recensio editionis, quam curavit Gustavus Parthey, in Fleck. annal. 1869 s. 629 sqq.

Pintianus = Nonii Pintiani (Fr. Nuñis de la Yerva) editio. Salmanticae 1498.

Vadianus = Io. Vadiani editio. Viennae 1518.

Vossius = Isaaci Vossii editiones (1658. 1700) et observationes. 1686.

III: 3. . . Super Albim Codanus ingens sinus magnis parvisque insulis refertus est. Hac re¹ mare quod gremio litorum accipitur nusquam late patet nec usquam mari simile, verum aquis passim interfluentibus ac saepe transgressis vagum atque diffusum facie amnium spargitur; qua litora adtingit², ripis contentum³ insularum non longe distantibus et ubique paene tantundem, it angustum et par freto, curvansque⁴ se subinde longo supercilio inflexum est. In eo sunt Cimbri⁵ et Teutoni⁶, ultra ultimi Germaniae Hermiones.

III: 4. Sarmatia intus quam ad mare latior, ab his quae secuntur⁷ Vistula amne discreta, qua retro abit⁸ usque ad Histrum flumen inmittitur⁹ . . .

III: 6. . . In illo sinu quem Codanum diximus ex insulis¹⁰ Codannovia¹¹, quam adhuc Teutoni tenent, et ut fecunditate alias ita magnitudine antestat. Quae Sarmatis adversa sunt ob alternos accessus recursusque pelagi, et quod¹² spatia quis distant modo operiuntur undis modo nuda sunt, alias insulae videntur alias una et continens terra¹³. In his esse Oeneas¹⁴, qui ovis avium palustrium et avenis tantum alantur, esse equinis pedibus Hippopodas et Sannalos¹⁵ quibus magnae aures et ad ambiendum corpus omne patulae nudis alioquin pro veste¹⁶ sint, praeterquam quod fabulis traditur, [apud]¹⁷ auctores etiam quos sequi non pigeat invenio¹⁸. Thyle Belcarum¹⁹ litori adposita est, Grais et nostris celebrata carminibus. In ea, quod ibi sol longe occasurus exsurgit²⁰, breves utique noctes sunt, sed per hiemem²¹ sicut aliubi obscurae, aestate lucidae, quod per id tempus iam se altius evehens, quamquam²² ipse non cernatur, vicino tamen splendore proxima²³ inlustrat, per solstitium vero nullae, quod tum iam manifestior non fulgorem²⁴ modo sed sui quoque partem maximam ostentat. . .

¹ Acre A hac re Pintianus ² adtingit A¹ attingit A² ³ contentus A ⁴ curvansque A¹ curvansque A² ⁵ imbri A Cimbri x ⁶ tautoni A Teutoni x ⁷ secuntur A¹ sequuntur A² ⁸ abiit A abit v ⁹ inmittit A inmittitur Pintianus ¹⁰ (ex iis) A³ eximia scripsit Frick ex insulis scripsi ¹¹ codannovia // A Scadinavia Muellenhoff ¹² quot A quod x ¹³ post terra interstitium octo litterarum ¹⁴ Oeonas

*Bursian*¹⁵ Panuatios *Bursian*¹⁶ vecti *A* veste *Vadianus*¹⁷ apud ante auctores add. *Curtius Wachsmuth*¹⁸ invento *A* invenio *v*¹⁹ belgarum *A* Belcarum *Kappius*²⁰ exsurgit *A*¹ exurgit *A*² hiemen *A*²² quan// quam *A*²³ proxime *A* proxima *x*²⁴ fulgore *A* fulgorem *x*.

PLINIUS.

(Die geographischen Bücher (II, 242—VI Schluss) der *Naturalis Historia* des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat herausgeg. von D. Detlefsen. I Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie. Herausgeg. von W. Sieglin. Heft 9, s. 74—78. Berlin 1904. — C. Plinii secundi *Naturalis historia*. D. Detlefsen recensuit. I, 111. Berlin 1866. — D. Detlefsen, Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum. I Quellen und Forschungen Heft 8, s. 4, 14, 50—51. Berlin 1904).

För handskriftsförhållandena hänvisas till Detlefsens företal till de olika delarna av hans upplagor. Sammanfattande yttrar han i Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum, 2: »Bei Plin. 4, 94—104 findet sich die erste Gruppe germanischer Nachrichten; sie sind überliefert durch eine ältere, bessere Handschriftenklasse, vertreten durch den Kodex *A*, die Verbesserungen zweiter Hand in *E*² und *F*² und die Defloratio des Robert von Cricklade (*Rob.*), in § 102—104 ausserdem noch durch einen *Parisinus*, sodann durch eine jüngere, weniger gute Klasse, den Text erster Hand von *EDR*. Die zweite Nachrichtengruppe bietet *B*. 37, 33—46; hier ist die ältere Handschriftenklasse nur durch *B* vertreten, alle anderen Handschriften gehören der jüngeren an, doch ist *F* besser erhalten, *La* sind mehr zerrüttet. Solius Text gehört, soweit er Exzerpte aus Plinius enthält, überall der älteren Handschriftenklasse an».

Med *Beda* och *Dic.* (= *Dicuil*) avses i deras skrifter förekommande, från Plinius lånade ställen.

2, 186—187 . . . Cogit ratio credi, solstiti diebus accedente sole propius verticem mundi angusto lucis ambitu subiecta terrae continuos dies habere senis mensibus, noctesque e diverso ad brumam remoto. Quod fieri in insula Thyle Pytheas Massiliensis scribit sex dierum navigatione in septentrionem a Britannia distante . . .

4, 94. Exeundum deinde est, ut extera Europae dicantur, transgressisque Riphaeos montes litus oceani septentrionalis in laeva, donec perveniatur¹ Gadis, legendum. Insulae complures sine nominibus eo situ traduntur, ex quibus ante Scythiam quae² appellatur Baunonia³ unam abesse diei cursu, in quam veris tempore fluctibus electrum eiciatur⁴, Timaeus prodidit, reliqua litora⁵ incerta signata fama, septentrionalis oceanus⁶, Amalcium⁷ eum Hecataeus appellat a Parapaniso⁸ amne, qua⁹ Scythiam alluit¹⁰, quod nomen eius gentis lingua significat¹¹ congelatum¹².

95. Philemon Morimarusam a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare inde¹³ usque ad promunturium Rusbeas¹⁴, ultra deinde Cronium¹⁵, Xenophon Lampsacenus¹⁶ a litore Scytharum tridui navigatione insulam esse immensae magnitudinis Balciam¹⁷ tradit, eandem Pytheas¹⁸ Basiliam nominat¹⁹. Feruntur et Oeoniae²⁰ in quis²¹ ovis²² avium²³ et avenis²⁴ incolae vivant, aliae in quibus equinis²⁵ pedibus homines nascantur Hippopodes²⁶ appellati, Fanesiorum²⁷ aliae in quibus nuda alioqui²⁸ corpora²⁹ praegrandes³⁰ ipsorum aures tota³¹ contegant.

96. Incipit deinde clarior³² aperiri fama³³ ab gente Inguaeonum³⁴ quae est inde prima³⁵ Germaniae³⁶. Mons Saevo ibi immensus nec³⁷ Riphaeis iugis minor inmanem ad Cimbrorum usque promunturium efficit sinum³⁸, qui Codanus vocatur refertus insulis, quarum clarissima est Scatinavia³⁹ inconpertae magnitudinis, portionem tantum eius quod notum⁴⁰ sit Hillevionum gente quingentis incolente pagis, quare⁴¹ alterum orbem terrarum eam⁴² appellant⁴³, nec minor est opinione Aeningia⁴⁴.

97. Quidam haec habitari ad Vistlam⁴⁵ usque⁴⁶ fluvium a Sarmatis, Venedis, Sciris⁴⁷, Hiris⁴⁸ tradunt, sinum⁴⁹ Cylipenum⁵⁰ vocari⁵¹, et in ostio eius insulam Latrim⁵², mox alterum sinum Lagnum conterminum Cimbris. Promunturium Cimbrorum excurrans in maria longe paeninsulam efficit quae Tastris⁵³ appellatur. XXIII inde insulae Romanis armis cognitae⁵⁴. Earum nobilissimae⁵⁵ Burcana a Fabaria⁵⁶ nostris⁵⁷ dicta a frugis similitudine sponte⁵⁸ provenientis⁵⁹, item Glaesaria a⁶⁰ sucino⁶¹ militiae⁶² appellata, a barbaris Austeravia, praeterque Actania⁶³.

98. Toto autem mari ad Scaldim usque fluvium Germaniae accolunt gentes haud⁶⁴ explicabili mensura. Tam immodica prodentium discordia est . . .

99 . . . Germanorum genera quinque: Vandili⁶⁵ quorum⁶⁶ pars Burgodiones⁶⁷, Varinnae⁶⁸, Charini⁶⁹, Gutones. Alterum genus Ingyaeones⁷⁰, quorum pars Cimbri, Teutoni⁷¹ ac Chaucorum⁷² gentes. Proximi autem Rheno Istvaeones⁷³, quorum pars⁷⁴ Sicambri⁷⁵, mediterranei Hermiones⁷⁶, quorum Suebi⁷⁷, Hermunduri, Chatti⁷⁸, Cherusci. Quinta pars Peucini, Basterinae supra dictis contermini Dacis. Amnes clari in oceanum defluunt Guthalus⁷⁹, Visculus sive Vistla⁸⁰, Albis⁸¹, Visurgis, Amisis⁸², Rhenus⁸³, Mosa . . .

103 . . . Sunt . . . in Germanicum mare sparsae⁸⁴ Glaesiae quas Electridas Graeci recentiores appellavere, quod ibi electrum nasceretur.

104. Ultima omnium quae memorantur Tyle, in qua sol-

stitio nullas esse noctes indicavimus, cancri signum sole trans-eunte, nullosque contra per brumam dies. Hoc quidem senis mensibus continuis⁸⁶ fieri arbitrantur . . . Sunt qui et alias prodant, Scandias⁸⁷, Dumnam, Vergos⁸⁸ maximamque omnium Berricen⁸⁹, ex qua in Tylen⁹⁰ navigetur. A Tyle unius diei navigatione mare concretum a nonnullis Cronium⁹¹ appellatur.

37, 35 . . . Pytheas (credidit) Guionibus⁹² Germaniae genti⁹³ accoli aestuarium oceani⁹⁴ Metuonidis⁹⁵ nomine spatio⁹⁶ stadiorum sex milium, ab hoc diei navigatione⁹⁷ abesse insulam Abalum⁹⁸, illo⁹⁹ per ver¹⁰⁰ fluctibus advehi (o: electrum) et esse concreti maris purgamentum, incolas pro¹⁰¹ ligno ad ignem uti eo proximisque Teutonis vendere.

36. Huic et Timaeus credidit¹⁰², sed insulam Basiliam¹⁰³ vocavit . . .

42. Certum est gigni in insulis septentrionalis oceani et ab Germanis appellari glaesum¹⁰⁴, itaque et ab nostris ob id unam insularum Glaesariam¹⁰⁵ appellatam Germanico Caesare res ibi gerente, Austeraviam a¹⁰⁶ barbaris dictam . . .

43 . . . Adfertur¹⁰⁷ a¹⁰⁸ Germanis in Pannoniam¹⁰⁹ maxime¹¹⁰ provinciam¹¹¹, et inde Veneti¹¹² primum, quos Enetos Graeci¹¹³ vocaverunt¹¹⁴ famam rei fecere proximique¹¹⁵ Pannoniae et agentes¹¹⁶ circa mare Hadriaticum.

45. DC m. p. fere¹¹⁷ a Carnunto Pannoniae abesse¹¹⁸ litus id Germaniae, ex quo¹¹⁹ invehitur, percognitum est¹²⁰ nuper. Vidit eques R.¹²¹ ad id¹²² comparandum¹²³ missus ab Juliano curante gladiatorum¹²⁴ munus Neronis principis, quin et¹²⁵ commercia ea¹²⁶ et litora peragravit, tanta copia invecta, ut retia coercendis¹²⁷ feris¹²⁸ podium¹²⁹ protegentia¹³⁰ sucinis¹³¹ nodarentur, arma vero et libitina¹³² totusque¹³³ unius diei apparatus in variatione pompae¹³⁴ singulorum dierum¹³⁵ esset e¹³⁶ sucino.

46. Maximum pondus is glaebae attulit XIII librarum . . .

¹ veniatur Rob. ² AF²R qui E quia D ³ AE²F² Raunonia E¹ Raunoniam D Raunoniam R ⁴ ieciatur AE² ⁵ litora reliqua A ⁶ oceanis E² ocianis E¹D ⁷ ASol. Amalchium DR Almachium E ⁸ Parapanso E¹D Parapanso R ⁹ qui aut quam Dic. ¹⁰ AE²R²Dic. abluit E¹DR¹ ¹¹ F²Sol. Dic. significat gentis A gentis significat EDR ¹² congelatum mare Dic. ¹³ om. AR ¹⁴ Rubreas Sol. Dic. Roudoas F² ¹⁵ Crenium ER ¹⁶ Lapsacenus ED Lamsacenus Dic. ¹⁷ Abalciam Sol. ¹⁸ Phytheas AR Phitheas ED ¹⁹ nominant AF² ²⁰ caeonae F² ocone RRob. oacones acc. Sol. oecoenae Dic. ²¹ AE² suprascriptis vv. pro quibus, in quibus Rob. quis DR qui E¹ quarum Dic. ²² iovis E¹D novis R ²³ avium (sive ovium) marinarum Dic. ²⁴ advenis ED ²⁵ equinis — in quibus om. R ²⁶ yppopodes ED yppopodes Rob. ²⁷ AERob. fanestorum D

phanesiorum Sol. om. Dic. ²⁸ aliae in quibus Rob. ²⁹ corpore ED om Rob. ³⁰ pragrantes E¹ pregnandes D ³¹ corpora Rob. ³² clariore E¹DRDic. ³³ om. E¹ ³⁴ ingueonum Rob. ³⁵ prima inde EDRRob. prima in Dic. ³⁶ Germania DR-Dic. Rob. ³⁷ ne AE² ³⁸ unum DRDic. ³⁹ AE² Scadinavia DDic. Sandinavia E¹ Scandinavia R ⁴⁰ qua nota Dic. ⁴¹ Müller ad Ptol. 2, 11, 16 quae AE¹DR qui E² om. Dic. ⁴² om. Dic. ⁴³ appellat A ⁴⁴ Aepingia F² Epigia EDic. Aepigia DR ⁴⁵ Visilam A Visulam E²DR insulam E¹ insulae Dic. ⁴⁶ usque ad Dic. ⁴⁷ Scyris E Cyris D Ciris R Scirisque Dic. ⁴⁸ A Hyris ED Hyris R. om. Dic. ⁴⁹ sinti A ⁵⁰ Cylypenum EDR ⁵¹ vocant F² ⁵² AF² Latri EDR ⁵³ Thartris DR Chartis E ⁵⁴ cognita E¹D ⁵⁵ nobilissima E¹ ⁵⁶ Fabaeria A ⁵⁷ a nostris F² ⁵⁸ sponto D ponto E¹ ⁵⁹ provenientes E²F²D ⁶⁰ AE²F² Glaesariae E¹ Glesariae D Glesarie R ⁶¹ sycino AF² ⁶² milite A ⁶³ Actanta ED ⁶⁴ aut E¹DR ⁶⁵ Vindili E¹Rob. Vandali R ⁶⁶ civorum E¹D ciquorum R ⁶⁷ Burgundiones E² Burgundiones Rob. ⁶⁸ Varinne AEDRob. Varine R ⁶⁹ Charinni E² ⁷⁰ A Ingyaones F² Incyaeones ED Incyeones R Inciacones Rob. ⁷¹ Theuthoni ER²Rob. Theuthonie R¹ Theuthoniae D ⁷² Haucorum A Ucorum E Huorum R Bucorum D Aucorum Rob. ⁷³ Istriaones ARob. Istriones F² Sthrianos E² Sthraones E¹ Sthraeones D Stheones R ⁷⁴ om. A ⁷⁵ Spener Germ. ant. 4, 1 Cimbri, AEDRRob. ⁷⁶ Herimones Rob. ⁷⁷ Suevi Rob. ⁷⁸ Chati A Chathi R ⁷⁹ Gythalus A ⁸⁰ Vistila A Vistilia E²F² Visti E¹D Visci R Vistla aut Viscla codd. Sol. ⁸¹ Olbis E¹ Albus AE² Alba Sol. ⁸² Amissis EDR ⁸³ Rhenos A ⁸⁴ parsae E¹ parse D sponsae Par. ⁸⁵ Glesiae AEDR Glosiae Par. Glessariae Rob. ⁸⁶ om. Beda. ⁸⁷ Scandidas Par. Scandiam E¹DR ⁸⁸ APAr. Bergos EDR ⁸⁹ APAr. Verigon ED Nerigon R ⁹⁰ Tilen Par. Tulen D Thylen acc. Sol. ⁹¹ APAr. F² Scronium E²DR Sconium E¹ ⁹² B gutonibus FLA ⁹³ La gente BF ⁹⁴ a ab oceani B ab oceano F om. L ⁹⁵ F Metuonides a Meconomon L om. B ⁹⁶ Fa nomine ab oceano spatio L om. B ⁹⁷ B dici L diei in F om. a ⁹⁸ BL Nabalum F om. a ⁹⁹ om. a ¹⁰⁰ B vere Fa vero L ¹⁰¹ pro-vendere om. a ¹⁰² BL credit F a om. quae de Timaeo dicta sunt ¹⁰³ BF Balisiam L ¹⁰⁴ B glessum FL glassum a ¹⁰⁵ B Glesariam F Glessariam La ¹⁰⁶ Fa austeram viam B Austraviam L ¹⁰⁷ L affirmatur F affirmatur a om. B ¹⁰⁸ om. F ¹⁰⁹ annontam F ¹¹⁰ maximo F mox per La ¹¹¹ om. B ¹¹² venienti a ¹¹³ senatos Graeci B Graeci nitos L Graeci inaetos (natos a) Fa ¹¹⁴ vocabant F vocant La ¹¹⁵ proxime FLA ¹¹⁶ B id accipientes F ad accipientonnie a om. L ¹¹⁷ DC-fere] B ac p. fere F ac fere passibus trecentis L om. a ¹¹⁸ B abest FLA ¹¹⁹ id-quo] Ba id ae Germaniae ex quo F quo id Germaniae L ¹²⁰ B² om. B¹FLA ¹²¹ vivitque eques R. B videte. q̄. R. F vidit enim eques Romanus L vidit eq̄. R. a ¹²² ad id] BL a di F ¹²³ BL comparandi Fa ¹²⁴ gladiatorium F ¹²⁵ quin et] F qui nec La qui et B ¹²⁶ B om. FLA ¹²⁷ BL coercedis a arcentis F ¹²⁸ BF ferit a om. L ¹²⁹ F podiumq. B spodium La ¹³⁰ FLA egentia B ¹³¹ BL sicinis F² sicines F¹ sudis a ¹³² livitina B¹ ¹³³ BL totiusque a tociusque F ¹³⁴ pompae ac B ¹³⁵ in-dierum] B om. FLA ¹³⁶ BF de La.

TACITUS.

(Tacitus Germania herausgeg. und erläutert von Wilhelm Reeb, 67 ff., 70. Leipzig und Berlin 1930).

X = A Vaticanus 1862 et B Leidensis n. 8 Periconianus.
Y = D Vaticanus 1518 et C Neapolitanus sive Farnesianus.
Z = E Aesinus et T Toletanus.

GERMANIA 44. Trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.

Suionum hinc civitates ipso¹ in Oceano praeter viros armaeque classibus valent. Forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. Nec velis ministrantur nec remos in ordinem lateribus adiungunt; solum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. Nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae² porro armatorum manus facile lascivunt; enimvero neque nobilem neque ingenium, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.

45. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper emergentis audiri formasque equorum³ et radios capitis aspici persuasio adicit. Illuc usque, et fama vera, tantum natura. Ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes alluuntur...

Suionibus Sitionum gentes continuantur. Cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant.

¹ ipsae EB ipse A ipso D ² otiosa EX otiosae Colerus ³ eorum E deorum alii omnes equorum in marg. Cod. Urbin. 412.

PTOLEMAIOS.

(Die Geographie des Ptolemaeus. Galliae, Germania, Raetia, Noricum, Pannoniae, Illyricum, Italia. Handschriften, Text und Untersuchung von Otto Cuntz, 60, 69 f. Berlin 1923. Jmfr 1 ff.).

2, 11, 2. Κυβροικῆς χερσονήσου
ἢ μετὰ τὸν Ἀλβιν ἐξοχῆ λβ' νςL'γ'

ἢ ἐφεξῆς ἐξοχῆ λε' νη'γ"
ἢ ἐτι ἐφεξῆς καὶ ἀρκτικωτάτη λη'γο'' νη'γ"
τὸ ἀνατολικώτατον αὐτῆς μδ' νθ'L'' νη'γ"
ἢ μετὰ τὴν ἐξοχὴν πρώτη ἐξοχῆ λθ'γ'' νη'δ''
ἢ ὑπὸ ταύτην ἐφεξῆς λς' νς'
ἢ πρὸς ἀνατολὰς ἐπιστροφῆ λε' νς' ...

2, 11, 7 ... αὐτὴν δὲ τὴν (α: Κυβροικῆν) χερσονήσον ὑπὲρ μὲν τοῦς Σάξονας Σιγούλωνες ἀπὸ δυσμῶν, εἶτα Σαβαλῆγγιοι, εἶτα Κοβανδοί, ὑπὲρ οὗς Χάλοι, καὶ ἐτι ὑπὲρ τούτους δυσμικώτεροι μὲν Φοννούσιοι, ἀνατολικώτεροι δὲ Χάρουδες, πάντων δὲ ἀρκτικώτεροι Κίμβροι ...

11, 16 ... ὑπὲρ δὲ τὴν Κυβροικῆν χερσονήσον ἄλλαι γ' νῆσοι Ἀλοκίαι καλούμεναι, ὧν τὸ μεταξὺ ἐπέκει λς' νθ'γ'' ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ τῆς Κυβροικῆς χερσονήσου δ' νῆσοι αἱ καλούμεναι Σκανδία, γ' μὲν μικραί, ὧν ἡ μέση ἐπέχει μοίρας μάλ' νη' μία δὲ μεγίστη καὶ ἀνατολικωτάτη κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Οὐιστοῦλα ποταμοῦ, ἧς τὸ μὲν δυτικώτατον πέρας ἐπέχει μοίρας μγ' νη'

τὸ δὲ ἀνατολικὸν μς' νη'
τὸ δὲ ἀρκτικώτατον μδ'L'' νη'L''
τὸ δὲ μεσημβριονδὸν με' νζ'γο''
καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὐτῇ Σκανδία, καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ Χαιδεῖνοι, τὰ δ' ἀνατολικὰ Φανόνοι καὶ Φιραισοί, τὰ δ' ἀρκτικὰ Φίννοι, τὰ δὲ μεσηβριονὰ Γούται καὶ Δανκίονες, τὰ δὲ μέσα Λεύωνοι.

JORDANES.

(Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiqvissimorum tomi V pars prior. Iordanis Romana et Getica recensuit Theodorus Mommsen, 55, 58 ff. Berlin 1882. Jmfr Prooemium).

Notarum index:

H = cod. Heidelbergensis saec. VIII.

P = cod. Palatinus saec. IX.

W = cod. Valenciennensis saec. IX.

L = cod. Laurentianus saec. XI.

A = cod. Ambrosianus saec. XI.

S = excerpta Cheltenhamensia saec. IX.

O = cod. Ottobonianus saec. X.

B = cod. Breslaviensis saec. XI.

X = cod. Cantabrigiensis saec. XI.

Y = cod. Berolinensis saec. XII.

Z = cod. Atrebatensis.

Frec. = excerpta Frechulfi.

Vind. = cod. Vindobonensis n. 203 saec. XI.

Duac. = excerpta Duacensia saec. X.

DE ORIGINE ACTIBUSQUE GETARUM I, 9: . . . Habet (3: Oceanus) et in ultimo plagae occidentalis aliam insulam nomine Thyle¹, de qua Mantuanus² inter alia³: tibi serviat ultima Thyle. Habet quoque is⁴ ipse⁵ immensus pelagus in parte artoa⁶, id est septentrionali⁷, amplam⁸ insulam nomine Scandzam⁹. . . .

III, 16—24: . . . De hac etenim¹⁰ in secundo¹¹ sui¹² operis libro Claudius¹³ Ptolomeus¹⁴, orbis terrae descriptor¹⁵ egregius, meminit dicens: est in Oceani¹⁶ arctoi¹⁷ salo¹⁸ posita insula magna, nomine¹⁹ Scandza²⁰, in modum folii cetri²¹, lateribus pandis, per longum ducta²² concludens se²³. De²⁴ qua et Pomponius Mela in maris sinu Codano²⁵ positam refert, cuius ripas influit Oceanus. Haec a fronte posita est Vistulae fluminis²⁶, qui²⁷ Sarmaticis²⁸ montibus ortus²⁹ in conspectu Scandzae³⁰ septentrionali Oceano³¹ trisulcus³² inlabitur, Germaniam Scythiamque disterminans³³. Haec ergo habet ab³⁴ oriente³⁵ vastissimum lacum³⁶ in orbis terrae gremio³⁷, unde Vagi fluvius velut quodam ventrae³⁸ generatus in Oceanum undosus evoluitur³⁹. Ab occidente namque immenso⁴⁰ pelago circumdatur, a septentrione⁴¹ quoque innavigabili⁴² eodem vastissimo concluditur Oceano, ex quo quasi quodam brachio⁴³ exiente, sinu distento⁴⁴, Germanicum⁴⁵ mare efficitur⁴⁶. Ubi etiam⁴⁷ parvae⁴⁸ quidem⁴⁹, sed plures perhibentur insulae esse⁵⁰ dispositae, ad quas si⁵¹ congelato⁵² mari ob nimium frigus lupi transierint, luminibus feruntur orbari. Ita non solum inhospitalis hominibus, verum etiam beluis terra⁵³ crudelis est. In Scandza⁵⁴ vero⁵⁵ insula, unde nobis sermo est, licet multae et diversae maneant nationes⁵⁶, septem tamen⁵⁷ eorum⁵⁸ nomina meminit Ptolemaeus⁵⁹. Apium⁶⁰ ibi turba mellifica ob nimium frigore⁶¹ nusquam⁶² repperitur. In cuius parte arctoa⁶³ gens adogit consistit, quae fertur in⁶⁴ aestate⁶⁵ media quadraginta⁶⁶ diebus et noctibus lucas habere continuas itemque⁶⁷ brumali tempore eodem dierum noctiumque⁶⁸ numero⁶⁹ luce clara⁷⁰ nescire. Ita alternato merore⁷¹ cum gaudio beneficio⁷² aliis damnoque impar est⁷³. Et hoc quare? Quia prolixioribus diebus solem ad orientem per axis marginem vident redeuntem, brevioribus vero non sic conspicitur apud⁷⁴ illos, sed aliter, quia⁷⁵ austrinis signis⁷⁶ percurrit⁷⁷, et quod⁷⁸ nobis videtur⁷⁹ sol ab imo surgere, illos per terrae marginem⁸⁰ dicitur circuire⁸¹. Aliae⁸² vero ibi sunt⁸³ gentes screrefennae⁸⁴, quae⁸⁵ frumentorum non queritant victum, sed carnibus ferarum atque ovis⁸⁶ avium vivunt; ubi tanta paludibus fetura⁸⁷ ponitur, ut et augmentum⁸⁸ prestent generi et satietatem ad⁸⁹ cupiam⁹⁰ genti. Alia vero gens ibi moratur suehans⁹¹, quae velud⁹² thyringi⁹³ equis⁹⁴ utuntur eximiis. Hi⁹⁵ quoque⁹⁶ sunt, qui in usibus⁹⁷ roma-

norum sapperinas⁹⁸ pelles commercio interveniente per alias innumeras gentes transmittunt famosi pellium decora⁹⁹ nigritudine¹⁰⁰. Hi cum inopes vivunt¹, ditissime vestiuntur. Sequitur² deinde diversarum turba³ nationum theutes⁴, vagoth⁵, bergio⁶, hallin⁷, liothida⁸, quorum omnium sedes sub uno plani ac fertilis⁹, et propterea¹⁰ inibi¹¹ aliarum gentium incursionibus infestantur. Post hos ahelmil¹², finnaithae¹³, fervir, gauthigoth¹⁴, acre¹⁵ hominum genus et¹⁶ at¹⁷ bella prumtissimum¹⁸. Dehinc mixi¹⁹, evagre²⁰, ottingis²¹. Hi omnes excisis²² rupibus²³ quasi²⁴ castellis inhabitant ritu beluino. Sunt et his²⁵ exteriores ostrogothae, raumariciae, ragnaricii²⁶, finni mitissimi²⁷, Scandzae²⁸ cultoribus²⁹ omnibus mitiores (3: minores); nec non et pares eorum³⁰ vinoviloth³¹; suetidi³², cogniti³³ in hac gente reliquis corpore eminentiores: quamvis et dani, ex ipsorum stirpe progressi³⁴, herulos³⁵ propriis³⁶ sedibus expulerunt, qui inter omnes Scandiae³⁷ nationes nomen sibi ob nimia³⁸ proceritate³⁹ affectant praecipuum. Sunt quamquam⁴⁰ et horum⁴¹ positura grannii⁴², augandzi, eunixi, taetel, rugi⁴³, arochi⁴⁴, ranii⁴⁵, quibus non ante multos⁴⁶ annos Roduulf⁴⁷ rex fuit, qui contempto proprio regno ad⁴⁸ Theodorici⁴⁹ gothorum⁵⁰ regis gremio⁵¹ convolvavit et, ut desiderabat, invenit. Hae⁵² itaque gentes, germanis⁵³ corpore⁵⁴ et animo grandiores, pugnant belluina saevitia⁵⁵.

¹ thyle-nomine om. A ² antuanus P ³ talia Pa alia dicit XYZ ⁴ his VL id B om. SXYZ ⁵ ipse om. L^a ipsum immensum BXYZ ⁶ ortoa Va arctoa XY coarctoa S arma L ⁷ septentrionali P semptentrionali V sept. plaga S ⁸ amplissimam XYZ ⁹ scanzam LS scanziam B^b scan^aiam Ba ¹⁰ enim BXY ¹¹ suicundo L ¹² suo Ba ¹³ cladius A ¹⁴ pholomeus HP Frec. phtolomeus X ¹⁵ HPV Frec. deser. rel. ¹⁶ oceano XYZ Frec. ¹⁷ rctoi Va aretoi PL rethoi Frec. arctoo (actoo Ba) B ¹⁸ solo AX ¹⁹ nomine post sc. A ²⁰ scandiza Xa scandzia YZ scanzia B Duac. scanza Frec. semper ²¹ citri XYZ caedri Frec. cedri A coedri B ²² post longum ductum B ²³ set aequam A ²⁴ de qua refert om. B ²⁵ codino L ²⁶ iustulae fluvii B ²⁷ quod A ²⁸ sarmatis A ²⁹ ortum A om. B ³⁰ scandze L scandziae Y scantiae B ³¹ oceani L ³² trisulcus A ³³ determinans B ³⁴ ad LXY ³⁵ orientem XY ³⁶ lacum om. XYZ ³⁷ gremium XYZ ³⁸ HV ventre rel. ³⁹ euoluit XZ (non Y) ⁴⁰ HPV. inmenso rel. ⁴¹ septentro A ⁴² innaucabili HPV ⁴³ brachio exeunte OBXY Frec. brachium exiens A ⁴⁴ ditento HP detento Frec. ⁴⁵ germanico L ⁴⁶ post efficitur quod inserunt edit. hic gentes quae carnibus tantum uiuunt est in margine cod. O ⁴⁷ iam A ⁴⁸ prauae V prae O ⁴⁹ quidem om. OB ⁵⁰ esse om. XY ⁵¹ quasi HP quos si L ⁵² conlato L ⁵³ terrae L terre O ⁵⁴ scanza SO scanzia B scandzia YZ ⁵⁵ uero om. SOB ⁵⁶ mansiones L ⁵⁷ tantum LBXYZ ⁵⁸ earum LAXY ⁵⁹ ptolomeus LOBY phtolomeus VSX pholomeus HP ⁶⁰ apum BY ⁶¹ frigorem

L frigus ASOBY Frec. ⁶² numquam *ASO* nunquam *B* ⁶³ artoa *O* arotoa *H* aretoa *PVL* arethoa *Frec.* ⁶⁴ in *om.* *A* ⁶⁵ state *O* ⁶⁶ quadragenta *P* ⁶⁷ idemque *O* ⁶⁸ et noctium *A* ⁶⁹ numerum *O* ⁷⁰ lucem claram *AOBY* ⁷¹ memore *H* ⁷² beneficio *V* ⁷³ est *om.* *OB* ⁷⁴ aput *P* *plerumque* ⁷⁵ qui *V* ⁷⁶ austrina signa *AB* ⁷⁷ peccurrit *O* ⁷⁸ qui *OB* ⁷⁹ uidetur *om.* *L* ⁸⁰ margine *H(?)P* ⁸¹ circuisse *YZ*, circumnisse *X* ⁸² alia *O* ⁸³ tres *OB* ⁸⁴ crefenne *OB* rerefennae *HP* reraefennae *V* rerefenne *L* refennae *A* ⁸⁵ qui *OBXY* ⁸⁶ ouium auiumque *HPVLA* ouium (*om. reliquis*) *OB* ⁸⁷ pal. fertura *L* foetura paludibus *B* ⁸⁸ agiatum *A* ⁸⁹ ac *B* ⁹⁰ *HP* copiam *rel.* ⁹¹ sueant *Frec.* sciehans *L* suhueans *A* suaethans *O* suethans *B* ⁹² *HPV* uelut *rel.* ⁹³ turingi *V* thiringi *LA* thoring *O* thoringi *BXY* ⁹⁴ coquis *H^a(?)* aequis *V om.* *A* ⁹⁵ eximius *H* hii *LO* ⁹⁶ quoque *om.* *A* ⁹⁷ usus *AB* ⁹⁸ sappherinas *V* saphyrinas *B* saphirinas *XY* sapherinas *A* sapphirinas *Z* saphirinos *O* ⁹⁹ decore *O* ¹⁰⁰ nigridi *O* nigredine *LABXY* ¹ uiuant *VLBYZ* ² sequuntur *OB* ³ turbationum *V* ⁴ theustes *BY* theustis *X* theusthes *O* teuthes *A* ⁵ uagoht *Frec.* ⁶ bargio *O* hergio *A* ⁷ hallim *AY* ⁸ liotida *A* ⁹ sub uno (*una XYZ*) plani (*planae B* planitiae *X* planitie *YZ*) ac (*hac A*) fertilis (*fertiles OBXY*) ¹⁰ postea *O* ¹¹ ininibi *L* ¹² helmil *A* athelmil *V* ¹³ athelnil *OB* ahelmi *X* ahemi *Y* ¹⁴ sinnaithe *B* ¹⁵ gautigoth *OBXY* ¹⁶ arre *L* ¹⁷ et *om.* *OB* ¹⁸ *HP* ad *rel.* ¹⁹ promptissimum *LA* promptissimum *OB* promptissimi *XYZ* ²⁰ mixti *BXY* ²¹ euagrae *VXYZ* euagere *O* euagerae *B* ²² othingis *OBX* ²³ exsis *O* exesis *BXY* ²⁴ rapibus *O* ²⁵ casi *A* ²⁶ et tethis *X* et thethis *YZ* ²⁷ raumaricie ragnaricii *A* raumaricae ragnarici *OBXY* ²⁸ mittissimi *O* ²⁹ scanze *O* scanzae (*c del.*) *B* ³⁰ cutoribus *A* ³¹ illorum *A* ³² uinouiloth *V* uinouiloth *O* ³³ suethidi *B* ³⁴ cogenti *O* cogeni *B* cognitio *XZ* cognatio *Y* ³⁵ progressi *O* ³⁶ eruleos *B^a* erulos *LB^b* ³⁷ ex propriis *O^a* ³⁸ scandziae *LY* scanziae *OB* scandzae *X* scane *A* ³⁹ nimiam *LAOBXY* ⁴⁰ proceritatem *LA²BXY* proceritem *A* ⁴¹ sunt *om.* *A* quamquam sunt *X* ⁴² illorum *OB* ⁴³ granni *AOXYZ* granni *L* ⁴⁴ augandzi (*auganzi LA* auganti *V*) eunixit (*eun \bar{x} A*) aetel (*hethel A*) rugi *HPVLA* augandzi eunixi gethel (*getel Y*) rugi *XY* aigandziae eunixi gethelrug *Z* aganziae unixet (*unixae B*) ethelrug *(ethelrug O^a)* *OB* ⁴⁵ arohi *L* arachi *YZ* (*non X*) ⁴⁶ rami *O* ranni *B* rannii *AXYZ* ⁴⁷ non ante omnes (*sed ins. B*) ante multos *OB* ⁴⁸ rodulf *AOBX* rotolf *L* roduf *YZ* roduls *P* ⁴⁹ a *V* ⁵⁰ theoderici *O* ⁵¹ gothorum *om.* *L* ⁵² gremium *AOBY* ⁵³ haec *L* ⁵⁴ romanis *OB* romanis germanis *Vind.* inmanes *L* ⁵⁵ et corpore *A* ⁵⁶ pugna seuitia *O* infesti pugnae saeuitia *B* alii infestae seucicia pugnae pugnant beluina seuitia *Vind.*

PROKOPIOS.

(Procopii Caesariensis opera omnia recognovit Jacobus Haury. De bellis lib. II, 214 ff. Leipzig 1905. Jmfr Prolegomena).

DE BELLO GOTHICO II, 15: *ιέ. Ηνίκα Ἐρουλοὶ Λαγγοβαρδῶν ἡσσηθέντες τῇ μάχῃ ἐξ ἡθῶν τῶν πατρῶν ἀνέστησαν, οἱ μὲν αὐτῶν,*

ὥσπερ μοι ἐμπροσθεν δεδύγηται, ὤκησαντο ἐς τὰ ἐν Ἰλλυριοῖς χωρία, οἱ δὲ δὴ ἄλλοι Ἰστρον ποταμὸν διαβαίνειν οὐδαμῆ ἔγνωσαν, ἀλλ' ἐς αὐτὰς που τὰς ἐσχατίας τῆς οἰκουμένης ἰδρῶσαντο· οὗτοι γοῶν πολλῶν ἐκ τοῦ βασιλείου αἵματος ἡγουμένων σπίσιν ἡμειφον μὲν τὰ Σκλαβηνῶν ἔθνη ἐφεξῆς ἅπαντα, ἐρημον δὲ χώραν διαβάντες ἐνθὲνδε πολλὴν ἐς τοὺς Οὐάρονους καλουμένους ἐχώρησαν. μεθ' οὗς δὴ καὶ Λανῶν τὰ ἔθνη παρέδραμον οὐ βιαζομένων σφᾶς τῶν τῆδε βαρβάρων. ἐνθὲνδε τε ἐς ὠκεανὸν ἀφικόμενοι ἐναντιλόντο, Θούλη τε προσχόντες τῇ νήσῳ αὐτοῦ ἔμειναν. ἔστι δὲ ἡ Θούλη μεγίστη ἐς ἄγαν. Βρετανίας γὰρ αὐτὴν πλέον ἢ δεκαπλασίαν ξυμβαίνει εἶναι. κέτται δὲ αὐτῆς πολλῶ ἀποθεν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ γῆ μὲν ἐρημος ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον τυγχάνει οὔσα, ἐν χώρᾳ δὲ τῇ οἰκουμένῃ ἔθνη τριακαίδεκα πολυανθρωπώτατα ἰδρῶται· βασιλεῖς τε εἰσι κατὰ ἔθνος ἕκαστον.

Härefter följer Prokopios berömda skildring av dagen och natten på Thule, det glada budskapets fest, skritthifinoi och de övriga thuliterna (jmfr Vet. Soc. i Lund Årsbok 1925, s. 61).

οὕτω μὲν Θουλίται βιοῦσιν. ὦν ἔθνος ἐν πολυάνθρωπον οἱ Γαντοὶ εἰσι, παρ' οὗς δὴ Ἐρουλῶν τότε οἱ ἐπηλύται ἰδρῶσαντο.

Lauritz Weibull.